

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

UVODNA RIJEČ

**NAŠA
STRANKA**

Poštovane građanke i građani Bosne i Hercegovine,

Naša zemlja je permanentno naseljena proteklih dvanaest hiljada godina. Naša prošlost i temelji naše državnosti nisu započeli prije nekoliko decenija, pa tako našu sudbinu ne mogu i ne smiju definisati decenije iza nas. Istovremeno, prethodne godine pokazatelj su da postojeći sistem i elite koje upravljaju vode zemlju silaznom putanjom i za cilj imaju nepovratnu dezintegraciju našeg društva i države: urušavanje i podjelu naše zemlje. Njihova pobjeda poraz je za Bosnu i Hercegovinu.

U protekle četiri godine bili smo odlučni u borbi za EU i NATO budućnost BiH, borili smo se protiv nepravednih rješenja ustavnih promjena koje prijete da trajno podijele ovu zemlju, iznijeli smo jasan stav o potrebi da jednog dana ovo bude normalna zemlja s jednom predsjednicom ili predsjednikom.

Ondje gdje smo dio vlasti pokazali smo da naša zemlja nije siromašna, da postoje sredstva kojima se može pomoći mladima i starima, privrednicima i radnicima, vozačima i pješacima, vjernicima i ateistima, sportistima i kulturnjacima, investitorima i zaštitnicima životne sredine. Pokazali smo da možemo vratiti dignitet našim gradovima i selima i, ono najvažnije, nadu našim ljudima.

Iza nas stoji podrška ljudi koji žele normalnu, slobodnu i naprednu zemlju. Dobrih ljudi, koji su apsolutna većina u ovoj zemlji.

Predsjednik Naše stranke, Edin Forto

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

IZMJENE USTAVA BIH

**NAŠA
STRANKA**

Ustav Bosne i Hercegovine je integralni dio Daytonskog mirovnog sporazuma potpisanog s ciljem zaustavljanja ratnih razaranja u Bosni i Hercegovini.

Nakon 27 godina i pet presuda Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP), dokazano je da je Ustav BiH diskriminatoran, praktično, prema svim građanima i građankama BiH, kojima se garantiraju prava iz Opće deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija, odnosno iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Ove presude jasno preciziraju da su postojeće odredbe Ustava i Izbornog zakona BiH, koje omogućavaju isključivo pripadnicima tri konstitutivna naroda da budu birani u Predsjedništvo BiH, odnosno delegirani u Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH, u suprotnosti s Evropskom konvencijom.

Jasno je da postojeći okvir, osim što diskriminira značajan broj građana, generiše i netrpeljivost unutar Bosne i Hercegovine. Smatramo da je održavanje ovakvog stanja ili dodatno komplikovanje sistema u Bosni i Hercegovini besmisleno. Umjesto „kvadrature kruga“, problem treba riješiti na izvoru.

Prijedlog izmjena Ustava BiH koji je predložila Naša stranka trenutno je jedini prijedlog koji miri kolektivne identitete i individualna prava, implementira odluke ESLJP, istovremeno pružajući potpunu ravnopravnost svima za indirektni izbor jednog predsjednika ili predsjednice u Parlamentarnoj skupštini BiH gdje svi: Srbi, Bošnjaci, Hrvati i Ostali imaju jednaka prava da predlažu, ali i da zadrže prava na zaštitu vitalnog interesa.

Pozicije u Predsjedništvu BiH suočito atraktivne zbog izborne legitimacije pobjednika i relativno bitnih ingerencija. Otklanjanjem ovih motivacija, otklonit će se i izvor prijevora. Predsjednik ili predsjednica BiH imali bi znatno smanjene ovlasti u odnosu na Predsjedništvo BiH. Cilj je takvim pristupom omogućiti da biramo jednog predsjednika s limitiranim ovlastima, a na Parlament BiH prebaciti ovlasti da budetaj koji štiti i predstavlja interese svih pojedinaca i kolektiva.

Istovremeno, Domovi naroda se koriste kao instrumenti blokade, a ne u svrhu zaštite vitalnih nacionalnih interesa. Da bi se prekinula diskriminacija bilo bi potrebno značajno povećanje delegata u Domovima naroda, to je bespotrebno i neracionalno. Mi smatramo da je svrsishodnije ukinuti Dom naroda i njegove ovlasti prenijeti na Parlamentarnu skupštinu i klubove naroda, odnosno klub Ostalih, koji bi se mogli formirati sa ciljem zaštite nacionalnih interesa.

Sumirano, glavni ciljevi naših predloženih ustavnih izmjena su sljedeći:

- Ukidanje tročlanog predsjedništva,
- Izbor jednog predsjednika/ce i jedne potpredsjednice/ka posrednim putem iz Parlamentarne skupštine BiH koji će imati proceduralne ovlasti,
- Svaki državljanin BiH, bez obzira na etničku pripadnost, moći će biti biran za predsjednika/cu,
- Predsjednik/ca će biti ograničeni na samo jedan mandat,
- Ukidanje Doma naroda BiH,
- Prebacivanje dijela ovlasti Doma naroda BiH na Parlamentarnu skupštinu BiH kroz mehanizam klubova naroda i Ostalih,
- Reorganizacija Parlamentarne skupštine tako da se sastoji od 66 članova i članica, od kojih se dvije trećine biraju s teritorije Federacije BiH, a jedna trećina s teritorije Republike Srpske,
- Garantovana zastupljenost najmanje šest predstavnika iz svakog naroda i Ostalih, po četiri iz FBiH i dva iz RS,
- Skupština ima predsjedavajućeg i jednog zamjenika. Predsjedavajući skupštine, zamjenik te predsjednik BiH i potpredsjednik će biti iz reda tri naroda i Ostalih,
- Prebacivanje nadležnosti s Predsjedništva na Vijeće ministara.

Uz izmjenu Ustava i predloženog novog upravnog sistema na nivou Bosne i Hercegovine, moramo zaštititi temelje demokratije tako što ćemo garantovati da će izborni rezultati izražavati volju građana i građanki, a ne volju onih koji broje glasove. Zbog toga je potrebno, po uzoru na brojne zemlje, uvesti funkcionalan sistem elektronskog glasanja. Glavni fokus izmjena Izbornog zakona BiH mora biti zaštita demokratije i volje svakog pojedinca, a ne dodatno komplikovanje i stvaranje dodatne diskriminacije u BiH.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

DRUŠTVO PRAVDE, SVIMA!

**NAŠA
STRANKA**

Bosna i Hercegovina je svojim temeljnim aktima preuzela obavezu najvišeg mogućeg poštivanja temeljnih ljudskih prava koja osiguravaju dostojanstvo i jednakost. Tako stoji u Ustavu Bosne i Hercegovine, a to potvrđuje činjenica da je naša zemlja ratificirala sve najvažnije međunarodne deklaracije i akte o zaštiti ljudskih prava. Poštivanje ljudskih prava kao državni interes dodatno je podcrtano usvajanjem niza važnih zakona koji tretiraju oblast zaštite ljudskih prava poput Zakona o zabrani diskriminacije, zaštiti osoba sa invaliditetom, manjina i drugih ranjivih pojedinaca i skupina.

Međutim, bosanskohercegovačka praksa govori potpuno drugačije. ESLJP, zaključno sa 1. decembrom 2020. godine, donio je ukupno 395 presuda protiv Bosne i Hercegovine. Presuda po apelaciji Derve Sejdića i Jakoba Fincija, kojima je kao i ostalim Romima i Jevrejima onemogućena kandidatura za članove Predsjedništva Bosne i Hercegovine te sudjelovanje u Domu naroda, postala je simbol sistematske diskriminacije u Bosni i Hercegovini prema manjinskim zajednicama. Ova presuda nije jedina, tu su i brojne diskriminatorne odredbe koje narušavaju ekonomska, socijalna, kulturna, ali i druga grupna i individualna prava u Bosni i Hercegovini. To je najjasnije vidljivo kroz intenzivnu sistemsku diskriminaciju manjina, žena, djece, osoba sa invaliditetom, LGBTIQ+ populacije, migranata...

Diskriminacija u našem društvu je široko rasprostranjena, a status ljudskih prava je u daleko lošijoj situaciji od onoga koji BiH proklamira svojim najvišim aktima. Naša stranka se zalaže za društvo jednakih, za društvo u kojem je svakom pojedincu osigurano puno političko, građansko, individualno i kolektivno pravo za ekspresiju i slobodan život. Smatramo da je Bosni i Hercegovini mjesto u Evropskoj uniji, a ako tamo želimo, moramo stvoriti evropsko, slobodno i otvoreno društvo. Naše temeljno opredjeljenje je sloboda i državna zaštita izražavanja slobode, naš cilj je društveni napredak i progres ka otvorenijoj i pravednijoj zajednici.

Budimo društvo koje štiti manjine

Neophodno je ukinuti ustavnu diskriminaciju prema svima koji ne pripadaju konstitutivnim narodima u Bosni i Hercegovini, što i konkretno predlažemou gore navedenim izmjenama Ustava Bosne i Hercegovine. Kreiranjem mehanizama ukinut ćemo ustavnu diskriminaciju koja brojnim građanima i građankama BiH onemogućuje da budu birani. Našim predloženim izmjenama također do kraja implementiramo presude ESLJP.

Zakonima smo se, kao država, obavezali da osiguramo sredstva za zaštitu kulturnog, jezičkog i historijskog naslijeđa manjina u Bosni i Hercegovini. Sredstva i resursi se moraju sistemski staviti na raspolaganje svim manjinskim zajednicama Bosne i Hercegovine, jer naša različitost je naše bogatstvo.

Prema romskoj zajednici potrebno je pokazati dodatni senzibilitet. Planiramo pokrenuti javno finansirane intenzivne inkluzije romske zajednice u bosanskohercegovačko društvo kroz programe poput uključivanja sve romske djece u obavezno obrazovanje, poticaje zapošljavanja romske populacije, edukativne programe za stariju populaciju, rješavanje stambenog pitanja romske populacije i smanjivanje nasilja unutar romskih porodica.

Rodna ravnopravnost

Jedan od temeljnih programskih usmjerenja Naše stranke je postizanje potpune rodne ravnopravnosti, na čemu godinama radimo kroz naš program Inicijativa 50%.

Želimo društvo u kojem će žene biti podjednako zastupljene u izvršnim i predstavničkim organima vlasti, želimo društvo u kojem su žene podjednako plaćene za rad na istim pozicijama u privredi, u kojem trudnoća neće značiti opasnost od otkaza, u kojem će porodilje imati lagodan život, u kojem neće biti menstrualnog siromaštva i socijalne stigme kada su u pitanju najnormalniji fiziološki procesi, u kojem su seksualno i rodno zasnovano zlostavljanje najbrutalnije kažnjeni, a žrtve intenzivno zaštićene, u kojem se svakodnevno borimo sa socijalnim pritiskom patrijarhata i radimo na zbacivanju uspostavljenih obrazaca ponašanja te težimo oslobađanju ženskog tijela, duha i kompletnog života od patrijarhalnog pritiska.

Jednakost i ljudska prava za sve

Želimo svim građankama i građanima osigurati jednaka prava u svakom smislu te riječi.

Želimo da svi građani i građanke imaju jednaka prava na osnivanje bračne zajednice i na svaprava koja proističu iz institucije braka. Smatramo, a to smo i pokazali, da se pravo naokupljanje mora osigurati svima podjednako. Pogotovo kada to iziskuje dodatne troškove po sigurnost pojedinca ili grupe koja se okuplja, a čija je sigurnost ugrožena samo zbog drugačijih stavova.

Tako ćemo zaštititi sve građane i građanke bez obzira na njihove opredjeljenosti isvjetonazore. Smatramo, želimo i napraviti ćemo društvo u kojem niti jedan pojedinac ili skupina neće biti stigmatizirani i ugroženi bez obzira na njihovu vjersku, etničku, spolnu, seksualnu ili bilo koju drugu pripadnost.

Duga je borba pred nama, ali jednakost i ljudska prava nemaju alternativu.

Kraj ekonomske diskriminacije

Diskriminacija u BiH nije izražena samo u pravnom i socijalnom smislu, već se najjasnije očitava u ekonomskom smislu.

Da bismo mogli upravljati i raditi na suzbijanju društvene diskriminacije, neophodno je jasnim politikama napasti ekonomsku dimenziju diskriminacije.

To se najprije odnosi na izjednačavanje plata među spolovima, eliminiranje diskriminacije prema ženama prilikom zapošljavanja, jače poticanje zapošljavanja manjinskih zajednica i osoba s invaliditetom, pružanje zaštite LGBTIQ+ osobama prilikom zapošljavanja i smanjivanje ekonomske distance unutar društva kroz poreske intervencije i omogućavanje kvalitetnih i stabilnih poslova.

Sloboda medijima!

Slobodni i nezavisni mediji, kritički orijentisani prema vlasti i opoziciji su ključ demokratskog društva. Zbog toga je jedna od najvažnijih političkih bitaka za nas ona za slobodu i nezavisnost medija. Mi ne želimo da mediji budu stranački pamfleti, ne želimo da se novinari plaše političara i de se podređuju „politikama“. Želimo slobodno i nezavisno novinarstvo, kako ono u privatnom vlasništvu, tako i u javnom. Osigurati ćemo stabilno finansiranje javnih servisa u BiH te poticati dodatno programsko bogaćenje i profilisanje u oblastima koje našem društvu i medijima nedostaju, poput obrazovnog programa, kulture, umjetnosti, filma i drugih kvalitetnih programskih sadržaja.

Fenomen današnjice je diskriminacija na internetu, odnosno društvenim mrežama i portalima. Naše zakonodavstvo, ali i policijska praksa ignorišu postojanje ovog problema. Donijeti ćemo zakonska rješenja koja će regulirati govor mržnje na internetu, te raditi na smanjivanju diskriminacije u ovom dijelu javnosti.

Vjeruj ili ne, tvoj izbor

Jedna od osnovnih tekovina moderne liberalno-demokratske države, kakva je po Ustavu i BiH, jeste to da niko nikome ne smije nametativlastiti pogled na život i svijet kao jedini ispravan ili ispravniji od drugih. Dakle, u takvom društvu mora da postoji legalno i legitimno pravo na vjerovanje kao i pravo na nevjerovanje, a superioran pogled na svijet i sve ono što on podrazumijeva ili ne podrazumijeva ne postoji. Pravo na vjerovanje ili nevjerovanje nikome ne smije biti osporeno. Vjernicima se mora osigurati mogućnost organizovanja u religijske zajednice, koje će imati jasan i definisan ugovorni odnos s državom, poštujući principe sekularizma. Onima koji ne vjeruju se mora osigurati sloboda i sigurnost za izražavanje takvog stava, kako privatno, tako i u javnosti.

Smatramo da samo liberalni, nedogmatski i nemilitantni ateizam i teizamomogućavaju postojanjeinstitucionalne sigurnosti vjerskim zajednicama uz postojanje slobodne i mirne društvene koegzistencije vjernika i ateista, zasnovane na načelima tolerancije i pluralizma misli.

Korumpirana država je diskriminatorna država

Korupcija je zastupljena u svakom dijelu našeg društva. Zbog korumpiranosti državnog aparata većina građanki i građana je uskraćena za jednaku mogućnost pristupa javnim uslugama, poslovima, tenderima i pozivima. Naša stranka je svojim radom u izvršnoj vlasti Kantona Sarajevo i Tuzlanskog kantona jasno pokazala da je borba protiv krumpirane države jedan od naših glavnih ciljeva i da to radimo na efikasan način. Ovu borbu moramo proširiti na čitavu državu kroz izgradnju kvalitetnih antikoruptivnih mehanizama kakav je Ured za borbu protiv korupcije i donošenje zakona koji će takvim uredima osigurati slobodu i autonomiju djelovanja. Korumpirana država je diskriminatorna država, ona je jednim zlatni resurs, a drugim teret i trauma. To više ne smije biti praksa, moramo stvoriti državu jednakih šansi za sve.

U državnom parlamentu inicirali smo uspostavu i uspješno rukovodili prvom parlamentarnom istragom korupcije u pravosuđu u istoriji Bosne i Hercegovine. Djelovanje Istražne komisije dovelo je do smjene bivše glavne tužiteljice Tužilaštva BiH i odlaskom bivšeg predsjednika VSTV-a. Izvještaj Istražne komisije prvi je domaći proizvod ove vrste, a njegov kvalitet je istaknut od strane brojnih Zapadnih ambasada. Taj izvještaj predstavlja model za ustroj nezavisnog i poštenog pravosuđa, te ćemo implementirati sve njegove preporuke.

Model koji je Naša stranka primjenila kod ustroja i djelovanja ove Istražne komisije ćemo primjeniti na ustroj vlasti na nivou Bosne i Hercegovine – konstruktivno djelovanje i saradnja po pitanjima borbe protiv korupcije sa strankama koje se zalažu za iste ciljeve na tom polju.

Tu saradnju smo iz Istražne komisije uspješno prenijeli u Predstavnički dom, gdje smo inicirali i uz podršku drugih stranaka zastupljenih u Istražnoj komisiji ishodili usvajanje zakona koji se nalaze na listi 14 prioriteta za kandidatski status u EU. Takvo djelovanje primjenit ćemo u Vijeću ministara BiH i naša zemlja će u prvoj godini mandata nove vlasti dobiti kandidatski status.

Također, u borbi protiv korupcije jedan od ključnih zaštitnih mehanizama je zaštita zviždača. Mi smo ovaj proces već pokrenuli u Parlamentu Federacije, ali je on blokiran od strane vlasti. Odblokirat ćemo proces zaštite zviždača. Časni i pošteni ljudi koji rade u državnim institucijama ili su svjedočili nekim koruptivnim radnjama, a koji se odvažavaju da prijave kriminalne radnje, moraju dobiti adekvatnu zaštitu od države.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

EKONOMSKE POLITIKE: ZA SLOBODNO I SIGURNO TRŽIŠTE

**NAŠA
STRANKA**

Ekonomija BiH danas je, praktično, na samom dnu, što pokazuju i sva relevantna istraživanja i parametri. To je, prije svega, neposredna posljedica ogromnih ratnih razaranja, ali i nespremnosti vladajućih struktura da na adekvatan način provedu tranziciju iz prijeratnog, socijalističkog, planskog sistema ekonomije u savremeni liberalni kapitalizam.

Katastrofalno provođenje privatizacije, obilježeno značajnim kriminalnim elementima, netransparentnim trošenjem sredstava od donacija, investicijska korupcija, nestručnost i nepotizam, kao i komplikovano dejtonsko ustavno uređenje i neefikasan državni aparat samo su neki od razloga zašto se BiH danas nalazi na 116. mjestu po BDP-u po glavi stanovnika. Birokratski aparat postao je monstrum, svrha samom sebi, ne zanima se problemima privatnog (realnog) sektora, koji u uslovima surove globalne konkurencije i ekstremnog procenta "sive" (neprijavljenje) ekonomije svakim danom sve brže nestaje.

U normalnim okolnostima, trebalo bi biti upravo suprotno: javni sektor bi morao služiti privatnom sektoru, kao generatoru nove vrijednosti i svakog ekonomskog razvoja, koji je, kao takav, uvijek i glavni finansijer prihodovne strane budžeta. U trenutnim okolnostima, čak se i ono malo državnih poticaja i subvencija namijenjenih za razvoj privatnog sektora plasira netransparentno i nestrateski.

Naša stranka je stranka socijalno-liberalne orijentacije, što praktično znači da funkcionisanje jedne ekonomije treba da bude zasnovano na principima slobodnog tržišta. Međutim, za razliku od klasičnog liberalizma, naša orijentacija je obilježena i socijalnom dimenzijom, koja nameće državi odgovornost korektivnog faktora liberalnog sistema. Naša vizija je, dakle, korigiranje sistema, a nikako porobljavanje ekonomije od strane politike u vidu planske i centralizovane ekonomske politike.

Racionalizacija

Primanja zaposlenih u javnoj upravi dostižu gotovo 13 procenata BDP-a, što spada u najveća izdavanja ne samo na Zapadnom Balkanu, već i u Evropi i u Centralnoj Aziji. Dakle, strukturalni problem fiskalne politike jeste dupliranje funkcija shodno kompleksnom administrativnom sistemu. U tom kontekstu, politika Naše stranke bazira se na tezi o neophodnom:

- Smanjenju javnih rashoda radi ostvarenja kratkoročne fiskalne stabilnosti i srednjoročne održivosti,
- Restrukturiranju javnih finansija, u smislu realokacije tekućih rashoda u produktivne svrhe i smanjenja javnih rashoda na tekuću potrošnju (uključujući plate, povlaštene penzije i socijalne transfere).

Specifični ciljevi ove politike su:

- Smanjenje javnih rashoda na godišnjem nivou od 0,5 do 1 % BDP-a,
- Restrukturiranje javnih rashoda s ciljem smanjenja udjela javnih rashoda na plate s trenutnih 33% na 25-27% u srednjoročnom periodu.

Uzimajući u obzir činjenicu o trenutno neodrživoj veličini javnog sektora, fiskalna održivost će se neupitno morati ostvariti kroz, kratkoročno gledano, značajne uštede javnih rashoda i to nedvojbeno izdataka na tekuće rashode, prije svega plate u javnom sektoru, te djelomično i na socijalne transfere.

Akcent u okviru ove politike se stavlja na realokaciju budžetskih rashoda kroz smanjenja tekućih troškova javne administracije i to plata. Ovo nedvojbeno uključuje:

- Usvajanje zakona o zapošljavanju u javnoj upravi s ciljem jačanja njenih kapaciteta, što podrazumijeva selekciju kandidata po osnovu profesionalnih kriterija stručnosti, te povećanje transparentnosti i upravljanja,
- Uspostavu efikasnih mehanizama kontrole zapošljavanja u javnim institucijama i rashoda za plaće,
- Smanjenje troškove na plate koji se odnose na razne izdatke po osnovu učešća u raznim komisijama, radnim grupama i savjetima. Ne postoji nikakav razuman osnov da se ove aktivnosti dodatno plaćaju. Naprotiv, one predstavljaju instrument tzv. neformalnih umrežavanja javnih službenika bez obzira na njihovu stručnost po određenim pitanjima. Zasiurno, većina rada u ovim ad hoc organima spada u domen redovnih dužnosti i poslovnih obaveza. Procjenjuje se da se značajne uštede mogu ostvariti upravo ukidanjem prava na naknadu u ovom domenu, iako je teško napraviti realne procjene s obzirom na ograničen pristup podacima po ovom pitanju. Treba insistirati na transparentnosti organa javne uprave u pogledu davanja informacija koliko trenutno stoje izdaci po ovom osnovu u prosjeku na mjesečnom/godišnjem nivou pojedinačnih institucija,
- Ukidanje/ograničenje raznih naknada po osnovu rada u institucijama s drugim mjestom prebivališta, što uključuje plaćanje troškova smještaja, naknade za odvojeni život te za posjete porodicama. Ovo se neupitno odnosi na uposlenike u institucijama zakonodavne vlasti, kojima je dat privilegirani status finansiranja troškova smještaja, te gore pomenutih vidova naknada koji su neopravdani imajući u vidu stvarne troškove boravka po osnovu izvršavanja redovnih dužnosti.

Restrukturiranje sistema javnih rashoda

Ova politika prevashodno ima za cilj smanjenje tekućih rashoda u korist povoljnijeg učešća produktivne javne (kapitalne) potrošnje.

U vezi s prijedlogom ove politike potrebno je naglasiti da je trenutna struktura javnih rashoda neprihvatljiva, neodrživa te neopravdana iz aspekta komparacije trendova i struktura javnih rashoda prisutnih u drugim tranzicijskim zemljama. Usporedbe radi, ukupni tekući rashodi, dakle, u osnovi izdaci na plate i socijalni transferi (koji ne generišu nove javne prihode) iznosili su oko 30% u odnosu na BDP, što je više od dvije trećine ukupnih konsolidovanih javnih rashoda, dok je visina kapitalne potrošnje iznosila svega oko četiri posto u odnosu na BDP. Ovaj trend je nedopustiv i razvojno ograničavajući.

Konkretnije, nedvojbeno je da je ova situacija neodrživa u srednjem roku. Ovdje se radi o višestrukome problemu-izazovu:

- Prvi se odnosi na ugroženost makroekonomske stabilnosti zbog mogućih reperkusija na realnu vrijednost kursa te eksterne stabilnosti i mogućnosti srednjoročnog finansiranja vanjskog duga,
- Drugi se ogleda u činjenici da je BiH potrebna daljnja nadogradnja javnog sektora, tj. izgradnje institucionalnog okvira u procesu priprema za članstvo u EU. Trenutna veličina javnog sektora i relativno nepovoljni trendovi rasta budžetskih prihoda mogu ozbiljno dovesti u pitanje mogućnost finansiranja daljnje izgradnje javnih institucija u procesu integracije i članstva u EU,
- Treći se odnosi na sužavanje prostora za rebalansiranje budžeta u korist kapitalnih rashoda s ozbiljnim reperkusijama na stvaranje povoljnijeg ekonomskog i poslovnog okruženja te ugrožavanje razvojnih kapaciteta jedne ekonomije,
- Četvrti se odnosi na nepovoljne demografske trendove u BiH, odnosno progresivno starenje populacije što će povećati fiskalni pritisak već u srednjoročnom periodu. Ovi demografski trendovi, uz odsustvo rasta formalne zaposlenosti u BiH, impliciraju uvećanje potražnje za socijalnim transferima na zdravstvo i penzije dok se baza osiguranika koji plaćaju doprinose smanjuje.

Imajući u vidu navedeno, specifičan cilj je restrukturiranje javnih rashoda u korist povećanja kapitalnih investicija, kroz realokaciju ušteda na tekućim rashodima u srednjem roku na povećanje kapitalne potrošnje na svim nivoima.

Racionalizacija

Imajući u vidu navedeno, specifičan cilj je restrukturiranje javnih rashoda u korist povećanja kapitalnih investicija, kroz realokaciju ušteta na tekućim rashodima u srednjem roku na povećanje kapitalne potrošnje na svim nivoima.

Efikasnost javnih finansija u pogledu prije svega entitetskih vlada, neminovno se određuje potrebom restrukturiranja javne uprave i administracije, posebice u FBiH. Na primjer:

- Pitanja poput smanjenja fragmentacije i dupliranja funkcija sektora obrazovanja i zdravstva se nesporno moraju razmotriti u srednjem roku. Konkretnije, poželjno je razmotriti/zagovarati prebacivanje ovlasti visokoškolskog obrazovanja na entitetski nivo. Argument zadržavanja kulturne autonomije Ustavom konstituisanih nacionalnosti ne može biti prepreka integrisanju ciljeva visokoškolskog obrazovanja i stavljanja u liniju kompetencija na federalnom nivou. Ako postoji politička volja, svi elementi kulturne autonomije mogu biti ugrađeni u federalni zakon o visokom obrazovanju, što se odnosi i na uspostavu adekvatnih mehanizama sprovođenja, odnosno zaštite istih,
- Razmatranje osnova za ukidanje drugih kantonalnih ministarstava u srednjem roku (npr. socijalne politike i rada, ministarstava privrede) i prebacivanje ingerencija na federalni nivo. U pogledu sektora zdravstva potrebno je razmotriti prebacivanje ingerencija s kantonalnih na entitetski nivo te, minimalno, sistema naplate i kontrole doprinosa, Na nivou državnih institucija, neophodno je održati integritet jedinstvenog računa Uprave za indirektno oporezivanje te prevenirati eventualne sporove oko raspodjele prihoda između entitetskih vlada, s obzirom na to da bi ovo moglo imati ozbiljne reperkusije na donošenja i izvršavanja budžeta,
- Također, na nivou BiH veliki izazov predstavlja jačanje kapaciteta i kompetencija Nacionalnog fiskalnog vijeća, kako bi se izbjegle reperkusije poput neusvajanja budžeta zbog neusaglašenosti stavova političke provenijencije.

Uštete po ovom osnovu bi trebale biti realocirane na kapitalne rashode javnog sektora. Za ublažavanje efekata smanjenja javne administracijeneophodno je osigurati dodatna finansijska sredstva za kompenzaciju i odštetu te predvidjeti druge programe omogućavanja održivog zapošljavanja putem programa prekvalifikacije, dokvalifikacije i poticanja samozaposlenosti. Iako je ovo politički nepopularan rez te je teško provodiv imajući u vidu moćnosti lobiranja i političkog pritiska interesne skupine uposlenika javne administracije, ovo samo po sebi ne smije biti opravdanjem politike nečinjenja.

Poticaji ekonomskog rasta

Radna snaga u BiH je preskupa. Iako u Bosni i Hercegovini možemo čuti političare kako tvrde da je BiH zemlja jeftine radne snage, što je prednost kod privlačenja investicija u nova radna mjesta, ova tvrdnja nije tačna. BiH je poslodavcima i radnicima nametnula uvjerljivo najveća opterećenja na plate u regiji, a opterećenja su procentualno veća od prosjeka skupine najrazvijenijih zemalja (OECD). Ukupna stopa socijalnih doprinosa u FBiH iznosi čak 41,5%, dok su u RS 33%. Za usporedbu, Albanija ima 27,9%, Makedonija 27%, Crna Gora 33,8%, Srbija 35,8% i Hrvatska 37,2%. Dakle, FBiH ima uvjerljivo najveću stopu u regiji.

Odnos ukupnog tereta poslodavca, tj. ukupan trošak plate i neto zarade radnika je 1,69 u FBiH, 1,66 u RS-u, a u Hrvatskoj je tek 1,52. Razlike su još drastičnije ako uzmemo u obzir druge zemlje regije, Makedoniju i Albaniju, pa čak i članice EU - Rumuniju i Bugarsku. Ako domaći ili strani investitor želi otvoriti radna mjesta u bilo kojem sektoru, jasno je da trošak radne snage ne samo da neće privući kapital, već će predstavljati prepreku ulaganju.

Jedna od najočiglednijih posljedica pretjeranih opterećenja na plate je prisiljavanje poslodavaca da u što manjoj mjeri prijavljuju radnike. Kada ih prijave, poslodavci prijavljuju što je moguće niže plate, a onda to nadoknađuju neformalnim metodama ("na ruke") kao i povećavanjem isplate kroz neoporezive dijelove plate (topli obrok, naknada za prijevoz i regres). Zemlja koja ruši sve evropske rekorde po stopi nezaposlenosti od 31% ne može priuštiti dalju destimulaciju za zapošljavanje u vidu rekordno visokih opterećenja na plate.

Smatramo kako će veći dio tereta promjena koje očekuju Bosnu i Hercegovinu morati podnijeti oni koji imaju najveća primanja, odnosno oni koji kontrolišu najveći dio kapitala. U skladu s tim stavom, zalažemo se za uvođenje progresivnog oporezivanja, dakle da oni koji zarađuju više, plaćaju poreze po većim stopama.

Progresivno oporezivanje se ne može isključivo posmatrati iz ugla poreza na prihode, već se kao koncept mora primijeniti i na ostale segmente oporezivanja i raspodjele novca.

Također, subvencioniranje građana i građanki iz javnih sredstava u jednakoj mjeri i bez obzira na ekonomski status vidimo kao praksu koja se mora mijenjati. Istovremeno, uvođenje progresivne stope poreza ne smije se iskoristiti za dalje uvećanje već glomazne i nefunkcionalne administracije. Vjerujemo kako se nameti koji predstavljaju opterećenje ekonomskoj aktivnosti, s nekoliko izuzetaka, moraju smanjivati, a uporedo s njima i ogromni državni administrativni aparat.

Imajući u vidu gore navedeno, politike Naše stranke orijentisane su ka:

- Izjednačavanju visine doprinosa u FBiH sa doprinosima u RS-u,
- Uvođenju ličnog odbitka u RS-u do 300,00 KM,
- Proširivanju poreske osnovice u FBiH ukidanjem poreskih izuzetaka u FBiH (topli obrok, prevoz) kao što je već slučaj u RS-u,
- Povećanju stopa poreza za kategorije koje zarađuju više, tj. na visoke dohodovne kategorije.

PDV sistem

Porez na dodanu vrijednost (PDV) se smatra jednim od ključnih determinanti razvoja zemalja, imajući, prije svega, u vidu u praksi dokazanu činjenicu o većem prihodovnom potencijalu ovakvog sistema oporezivanja. Suštinske prednosti PDV sistema su da se na ovaj način olakšava kontrola i mehanizmi efikasne implementacije i naplate, da pospješuje izvoznu performansu dajući mogućnost rasterećenja indirektnog oporezivanja izvoznika. Naša stranka se zalaže za uvođenje diferencirane stope PDV-a.

Politika diferencirane stope PDV-a usmjerena je prije svega na:

- Uvećanje kupovne moći siromašnih,
- Suzbijanje sivog tržišta,
- Uvećanje budžetskih prihoda,
- Stvaranje boljih uslova za aktiviranje, jačanje i rast domaćih privrednih potencijala, odnosno rast domaće ekonomije u cjelini.

Sistem "efikasnosti" nadvladao je sistem "pravičnosti" u procesu naplate PDV-a i to se pokazalo ujedno i najvećim nedostatkom i ovog sistema koji je vrlo brzo nakon svoje implementacije pokazao svoje slabosti. Održavanje jedinstvene stope za cilj je imalo postići cjenovnu i prihodovnu neutralnost te olakšati operativnost administrativnim kapacitetima nadležnih institucija. Umjesto toga, uvođenje jedinstvene stope je imalo negativan uticaj na kupovnu moć stanovništva, pogotovo siromašnih. Istovremeno, neralno visok prag za registraciju PDV obveznika od 50.000 KM je uticao da se stvori sivo tržište (uporedo u Hrvatskoj je taj prag 14.000 KM).

Zbog svega navedenog jasno je da je aktuelni sistem PDV-a, koji podrazumijeva jedinstvenu stopu od 17% i prag za registraciju od 50.000 KM - neodrživ, kao što su prevaziđeni i argumenti za njegovo uvođenje. Daljnje ustrajavanje na ovom sistemu PDV-a je neopravdano, kako ekonomskog, tako i s etičkog stanovišta.

Stim u vezi, Naša stranka se zalaže za uvođenje diferencirane stope PDV-a, odnosno smanjenje stope na sedam posto za osnovne proizvode, kao i smanjenje praga za registraciju PDV obveznika na nivo od 15.000 KM. Ove mjere će, u relativno kratkom roku, imati neposredan uticaj na:

- Povećanje kupovne moći stanovništva, posebno siromašnih,
- Suzbijanje sivog tržišta,
- Povećanje budžetskih prihoda,
- Stvaranje boljih uslova za aktiviranje, jačanje i rast domaćih privrednih potencijala, odnosno rast domaće ekonomije u cjelini.

Poduzetništvo

Najveće prepreke ubrzanju ekonomskog rasta i zapošljavanja, ali i smanjenju sive (neformalne) ekonomije odnose se na administrativne postupke s kojima se susreće svaki poduzetnik kada želi da registruje preduzeće i započne poslovanje. One su još komplikovanijeprilikomgašenja firme s ciljem usmjeravanja resursa u realizaciju druge poslovne ideje, koja može rezultirati većim zapošljavanjem.

BiH treba u što kraćem roku promijeniti sve zakone i propise koji onemogućavaju smanjivanja vremenai troškova neophodnih za započinjanje poslovanja. Ovo je olakšano postojanjem niza analiza koje jasno identifikuju sve slabosti procesa u BiH i navode potrebna i moguća unapređenja.

Osnovna prepreka reformama je nespremnost administracija na raznim nivoima vlasti da priznaju i sagledaju svoju neefikasnost, ali i da uoče koliko svojim postupcima ugrožavaju ekonomski rast zemlje i ostvarivanje koristi za sve, pa i za budžete i samu administraciju.

Podaci o vremenu i troškovima zatvaranja poslovanja i ne postoje.Ovaj proces i nije precizno zakonski regulisan u BiH. Iščitavanje zakona i propisa bi moglo voditi zaključku da se zatvaranje poslovanja i usmjeravanje resursa u isplativije poslovanje može ostvariti za šest mjeseci. Međutim, praksa jasno pokazuje da taj proces uobičajeno traje i do tri godine, uglavnom zbog pristupa poreskih institucija i njihove odluke da odobravaju konačne bilanse pravnih subjekata tek kada prođe zakonski rok za zastarijevanje potraživanja, odnosno tri godine. Zastarjela legislativa na ovaj način koči tok novca i usporava ekonomski rast.

Ukupni besmisao i neracionalnost administrativnih procesa neophodnih za započinjanje i zatvaranje poslovanja ogleda se i u nepostojanju adekvatnog registra poslovnih subjekata u BiH i u nemogućnosti da se tačno utvrdi koliko je poslovnih subjekata zatvoreno u BiH i koliko je novih registrovano. Registar trenutno uključuje i preduzeća koja su prije 10 i više godina prestala s poslovanjem.

Naša stranka želi da potiče građane i građanke da se ohrabruju u pokretanju vlastitih preduzeća i da budu aktivni učesnici tržišta kroz proces samozapošljavanja. Formirat ćemo budžetske programe s namjenskom podrškom sektoru malih i srednjih preduzeća. Ovim programima želimo ojačati njihovu opstojnost te poticati njihovo širenje i razvoj. Ovom sektoru je važno olakšati i proces nasljeđivanja firme, odnosno preprodaje, kao i omogućiti uvezivanje povezanih privrednih grana u mikrosredinama kako bi se mogle oslanjati jedne na druge.

Stabilnost tržišta rada

Tržište rada u Bosni i Hercegovini je izrazito fragmentirano. Na jednoj strani su sigurni i osrednje plaćeni poslovi, s druge strane su nestabilni i niže plaćeni poslovi te veoma mali broj visoko plaćenih poslova. Prva strana predstavlja javni sektor, dok su druga i treća strana predstavnici realnog sektora u Bosni i Hercegovini.

Ovakva fragmentacija potiče radnice i radnike u Bosni i Hercegovini da svim silama pokušavaju doći do poslova u javnom sektoru i na takav način sebi obezbijede prividnu socijalnu i materijalnu sigurnost. Svjedočili smo da je proces zapošljavanja u javnom sektoru u Bosni i Hercegovini prostor izrazite korupcije.

Neophodno je jačanje realnog i privatnog sektora, kao i poticaji intenziviranju samozapošljavanja i pokretanja vlastitih preduzeća. Moramo se potruditi da sigurnost i plaćenost poslova u realnom sektoru bude dovoljna za smanjenje pritiska na javni sektor. Smanjivanjem pritiska doći ćemo u situaciju da se u javni sektor žele zaposliti osobe koje imaju motivaciju i kapacitete da rade javne poslove, a da im jedina motivacija nije puka sigurnost radnog mjesta.

Bolji status radnika u privatnom sektoru se može postići stimulativnim djelovanjem države, ali i jačanjem inspeksijskih kapaciteta, kako bi se egzaktno utvrdio objektivni status radnika. Poštovanje radnog vremena u skladu s potpisanim ugovorima o radu, ugovorene nadnice, stanja radnog mjesta, sigurnosti na radnom mjestu i odnosa prema uposlenima je nulti standard kojeg inspekcija mora utvrđivati.

Naša stranka smatra da se tržište rada mora prije svega stabilizirati, a radnicima koji se nađu bez angažmana omogućiti fleksibilna i brza transformacija s jednog na drugo radno mjesto. Trenutno se zavodi za zapošljavanje više koriste kao alternativni mehanizmi za dobijanje zdravstvenog osiguranja nego kao agencije koje rade na individualnom i kolektivnom zapošljavanju.

U tom smislu Naša stranka se zalaže za:

- Proaktivno djelovanje zavoda za zapošljavanje,
- Sufinansiranje programa zapošljavanja pripravnika u strateškim sektorima, uvođenje politika sufinansiranja obuka za poslodavca gdje bi se iz tripartitnih izvora finansiranja (Zavod za zapošljavanje 40%, poslodavac 30%, lokalne vlasti 30%)sufinansirale prekvalifikacije za deficitarna zanimanja i gdje učešće poslodavca ujedno garantuje zaposlenje nakon obuke,
- Podrška neovisnim biznis inkubatorima i centrima za karijerno savjetovanje,
- Povećanje sredstva za aktivne mjere i programe tržišta rada, kreirati raznovrsnije i bolje ciljane programe, prilagođenije ciljnim grupama,
- Naročito je potrebno utvrditi kategorije onih koji su niz godina na biroima i koji su teško zapošljivi, te hitno usmjeriti programe za njihovo zapošljavanje ili prekvalifikaciju,
- Pokrenuti posebne programe za zapošljavanje osoba koje ostanu bez posla pred penziju ili u zrelih godinama, kako bi se iskoristilo stečeno radno iskustvo, ali i kompletirao radni vijek od 40 godina i dosegla mogućnost penzionisanja,
- Posebno fokusirati sve navedene politike na mlade osobe koji su skupina s najvećim procentom nezaposlenih.

Direktne strane investicije

Prednosti privlačenja stranih direktnih investicija (Foreign Direct Investment - FDI) su od visokog značaja, posebno kada se radi o zemljama u razvoju koje karakteriše hroničan nedostatak investicionog kapitala neophodnog za finansiranje razvojnih projekata. Te prednosti se prije svega odnose na finansiranje kapitalnih investicija, transfer novih tehnologija, potencijalne pozitivne efekte na platni i trgovinski bilans, kao i pozitivne fiskalne efekte zbog potencijalnog povećanja prikupljanja direktnih i indirektnih poreza.

Strane investicije, takođe, promovišu osnovne ekonomske ciljeve: stabilnost, razvoj i razmjenu znanja. Strane direktne investicije su jedan od najvažnijih instrumenata posredstvom kojih jedna nacionalna ekonomija podstiče proizvodnju, uvoz know howa, rast zaposlenosti, razvoj infrastrukture, smanjenje siromaštva, itd. Benefiti koji se ostvaruju prilivom FDI-a, stvorili su oštru konkurenciju na globalnom tržištu slobodnog kapitala, a sve u cilju privlačenja što obimnijih i raznovrsnijih FDI-a.

Bosna i Hercegovina nema jasno definisanu investicijsku politiku kao dio razvojne politike, kao ni aktivan pristup stvaranju povoljne klime za potencijalne investitore, kako domaće tako i strane. Privlačenje direktnih stranih investicija predstavlja jedan od ključnih ciljeva tranzicijskih ekonomija. Trenutni pasivni pristup privlačenja FDI-a i postojeće fiskalne olakšice nemaju rezultata, te je neophodno izgraditi institucionalne kapacitete u svrhu formulisanja i realizacije politike aktivnog privlačenja FDI-a. Osnovne komponente u promicanju stranih ulaganja su:

- Poboljšanje imidža zemlje za potencijalne investitore kroz povoljniju investicijsku klimu,
- Fokusiranje na ulaganja koja mogu najbrže i najjeftinijom promocijom doprinijeti razvojnim ciljevima zemlje u koju se ulaže,
- Pružanje usluga potencijalnim investitorima s ciljem da se osigura ne samo olakšan ulazak FDI-a, nego i zadržavanje pažnje investitorima u svim fazama ulaganja.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 1998. godine osnovalo Agenciju za unapređenje stranih investicija (Foreign Investment Promotion Agency - FIPA) s ciljem da pruži podršku direktnim stranim investicijama i da olakša priliv stranih ulaganja u našoj zemlji. OECD istraživanje Investment Reform Index za 2006. godinu je rad FIPA-e ocijenilo najlošijim ocjenom (2,75) od svih agencija za unapređenje investicija u Jugoistočnoj Evropi.

Iako je FIPA napravila značajne korake u jačanju svojih kapaciteta, postoji još mnogo prostora za unapređenje poslovanja FIPA-e, poput:

- FIPA treba djelovati kao one-stop-shop za strane investitore i treba biti jedino tijelo ovlašteno za podnošenje zahtjeva za poticaje,
- Svakom klijentu FIPA-e treba biti dodijeljen project manager koji će biti fokusiran na pojedinog investitora,
- FIPA treba razviti jasan, standardiziran i formaliziran pristup stranim investitorima za svaku fazu investicijskog projekta,
- FIPA treba proširiti kontakte s vlastima na nacionalnoj i lokalnoj razini te unaprijediti mrežu svojih kontakata putem diplomatskih predstavništava BiH u inostranstvu s ciljem fokusiranog privlačenja stranih investitora,
- FIPA treba imati proaktivnu strategiju za lobiranje za važne promjene u poslovnom okruženju.

Direktne strane investicije

Neophodno je i donošenje izmjena i dopuna Zakona o politici FDI-a u BiH. Jasnim i preciznim odredbama stvorila bi se veća pravna sigurnost, unaprijedio i pojednostavio proces priliva direktnih stranih ulaganja i poboljšalo poslovno okruženje i investicijska klima. Pored toga, izmjene i dopune zakona u skladu sa novim, modernim rješenjima bi pomogle u otklanjanju barijera u poslovanju javnog i privatnog sektora.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

RAZVOJ MOŽE BITI ODRŽIV

**NAŠA
STRANKA**

Energetski sektor

U posljednjem periodu jedna od najznačajnijih i najagresivnijih politika Evropske unije je njena energetska politika. Uviđajući dva ključna problema trenutnog energetskeg stanja Evropske unije, a to su velika energetska ovisnost o inostranim energetskim izvorima i značajno karbonizirana privreda, Evropsko vijeće je 24. oktobra 2014. usvojilo, a u decembru 2018. revidiralo, sveobuhvatnu integriranu klimatsku i energetske politiku kojom se do 2030. predviđa ostvarivanje sljedećih ciljeva:

- Smanjenje emisije stakleničkih plinova za najmanje 40% u usporedbi s razinama iz 1990,
- Povećanje udjela obnovljive energije u potrošnji energije na 32%,
- Poboljšanje energetske efikasnosti za 32,5%,
- Međusobna povezanost energetskih sistema EU od barem 15%.

Racionalizacija

Bosanskohercegovački energetska sektor nije napravio skoro nikakav iskorak ka umjerenosti i pravednoj energetskoj transformaciji, konkretno dekarbonizaciji. Naš energetska sektor je na sličnom nivou zagađivanja okoliša kao što je bio i 80-ih godina. Značajna ovisnost o termoelektranama i velikim hidroelektranama svakodnevno narušava ekosistem u Bosni i Hercegovini te doprinosi globalnom zagađivanju. Također, Bosna i Hercegovina nije uspostavila ni adekvatno otvorila tržište električne energije iz održivih izvora. Tako danas u Federaciji BiH samo privilegirani proizvođači, nakon što dobiju takav status, mogu sudjelovati na tržištu i prodavati energiju, a i tu energiju prodaju isključivo elektroprivredama u FBiH, od kojih dobiju garantovanu otkupnu cijenu na 12 godina. Ovakav sistem onemogućava male proizvođače koji imaju solarne elektrane za vlastitu upotrebu da višak struje distribuiraju u sistem i utržuju je. Lica koja dobiju status privilegiranog proizvođača potpisuju ugovor s državom i imaju garantiran profit. Obično se radi o investitorima koji mogu uložiti značajna sredstva u solarne elektrane. Ovakav nepravedni sistem izoluje pripadnike jedne društvene klase i od njih pravi svojevrstne profiterne zelene tranzicije.

Naša stranka smatra da se Bosna i Hercegovina u kontekstu energetskih politika mora još jasnije opredijeliti prema ciljevima koje je uspostavila Evropska unija. Prioriteti naše energetske politike trebaju što više biti usklađeni s onima koje je za sebe predvidjela i EU, uz razumijevanje geoloških, morfoloških i infrastrukturnih kapaciteta Bosne i Hercegovine. Zelena tranzicija bosanskohercegovačkog energetskeg sektora je neminovna i neophodna, ali moramo je provesti na pravedan, efikasan, održiv i transparentan način. Samim tim, mi se zalažemo za:

- Jasno utvrđivanje proizvodnog miksa električne energije, s ciljem od 30% električne energije iz obnovljivih izvora energije (OIE) do 2040. godine, isključujući energiju dobivenu od hidroelektrana. Hidroelektrane ne troše resurs, ali agresivno narušavaju ekosistem i ne mogu biti jedino strateško usmjerenje Bosne i Hercegovine.
- Želimo pokrenuti jasnu dekarbonizaciju proizvodnje električne energije i industrije, te se opredijeliti ka njenoj proizvodnji iz drugih energenata. Naša stranka se zalaže da se ovisnost industrije o uglju postepeno smanjuje, a to se može uraditi isključivim investiranjem u gasnu mrežu u Federaciji BiH, ulaganjem u OIE, osavremenjivanjem električne mreže, uvezivanjem većeg broja gradova na gasovod te korištenjem drugih potencijala. Cilj je da do 2050. godine Bosna i Hercegovina prestane s proizvodnjom uglja.
- Potpuno ćemo otvoriti tržište za energiju koja se proizvodi iz OIE, te će tako i najmanji proizvođači, oni koji stvaraju za vlastite potrebe, svoje viškove distribuirati u mrežu i pronalaziti kupce za njih. Omogućit ćemo i prodaju električne energije iz OIE putem business to business pristupa i berze električne energije, a ne kao što je sada omogućeno isključivo preko javnih preduzeća, tačnije elektroprivreda.
- Kako bi se omogućila pravedna i stabilna transformacija energetskeg sektora u Bosni i Hercegovini, a u skladu s ciljem prestanka proizvodnje uglja do 2050. godine, potrebno je provesti efikasnu i postepenu modernizaciju, restrukturalizaciju i konsolidaciju djelovanja javnih preduzeća i rudnika.

- Prilikom restrukturalizacije javnih preduzeća i rudnika neophodno je razmišljati o socijalnim efektima koje će taj proces imati na zajednice visoko ovisne o proizvodnji uglja. Mi želimo sistemom solidarnosti i evropskim poticajima transformirati pomenute zajednice.
- Proces transformacije energetskog sektora na OIE podrazumijeva i brigu o uticaju na okoliš održivih izvora energije. Neophodno je stati ukraj neplanskom i agresivnom uništavanju rijeka izgradnjom mini hidrocentrala. Brinut ćemo o investiranju u solarne elektrane, kako iste ne bi štetile obradivom zemljištu. Pažljivo ćemo birati gdje se grade vjetroparkovi, kako bi se što manje narušio ekosistem okruženja.
- Bosna i Hercegovina je jedna od najneefikasnijih zemalja kada je u pitanju korištenje energije i veoma je važno da se, umjesto planiranog proširenja proizvodnih kapaciteta energije, BiH preorijentiše na smanjenje potrošnje energije kroz obimno investiranje u energetske efikasnost. Tim pristupom ćemo pomoći „džepu građana“, državnom budžetu i privredi.
- Trenutna politika Bosne i Hercegovine orijentirana je ka izgradnji novih kapaciteta termoelektrana u Tuzli, Kaknju i u ostatku Bosne i Hercegovine. Takav pristup će povećati količinu proizvodnje stakleničkih plinova. Termoelektrane danas predstavljaju stvar prošlosti i prinudnu mjeru za države koje imaju visoku ovisnost o uvoznim energentima. Strateški se moramo opredijeliti za njihovo periodično gašenje i prekvalifikaciju radne snage zaposlene u njima.

Cirkularna ekonomija

Upotreba prirodnih materijala u svijetu kontinuirano raste. Da bi se spriječile katastrofalne posljedice po čovječanstvo, društva i ekonomije širom svijeta, potrebno je izvršiti strukturalnu promjenu i napraviti iskorak u smislu proizvodnje i stvaranja dodatne vrijednosti, ali i ka dostizanju cilja da Evropa postane karbon neutralan kontinent do 2050. godine. Zbog toga je cirkularna ekonomija bitna.

Cirkularna ekonomija novi je ekonomski model koji zamjenjuje donedavno najpopularniji linearni. Ona ima za cilj razdvajanje ekonomske aktivnosti od potrošnje resursa, odnosno želi postići ekonomiju s nula otpada. Za razliku od trenutnog industrijskog modela „uzmi-koristi-baci“, cirkularna ekonomija se bazira na modelu „smanji-popravi-ponovo koristi-recikliraj“. Ne bismo trebali miješati koncept cirkularne ekonomije s upravljanjem otpadom, odnosno recikliranjem. Recikliranje je samo jedna od faza životnog ciklusa proizvoda koji se koriste u cirkularnoj ekonomiji.

Kao resursno intenzivna ekonomija, BiH ima potencijal da primjenom modela cirkularne ekonomije ostvari značajne koristi. Trenutno niz preduzeća u BiH u većoj ili manjoj mjeri u svom poslovanju ima elemente cirkularnosti. Da bismo povećali broj preduzeća s elementima cirkularnosti i tako napravili značajan iskorak prema održivom razvoju Bosne i Hercegovine, **Naša stranka se obavezuje da će:**

- Unaprijediti propise koji reguliraju cirkularnu ekonomiju,
- Uvesti fiskalne poticaje za cirkularnu ekonomiju,
- Uvesti pune cijene troškova upravljanja otpadom,
- Pokrenuti sistem zelenih javnih nabavki,
- Uvesti programe edukacije i podizanja svijesti, kao i motivacije potrošača na održivu potrošnju.

Energetsko siromaštvo

U procesu zelene tranzicije i stvaranja održivog društva jedna od ključnih prepreka za Bosnu i Hercegovinu je smanjivanje potrošnje energije. Međutim, u tom procesu rastući društveni problem je energetsko siromaštvo. Rast cijena energenata značajno je otežao socijalnim kategorijama pristup osnovnim energetske uslugama potrebnim za normalne živote. Domaćinstva pogođena energetske siromaštvom ne mogu da priušte rekonstrukciju postojećih objekata uz mjere energetske efikasnosti, zamjenu dotrajalih električnih uređaja, te su primorana da koriste neadekvatne sisteme grijanja (ugalj i drvo) koji su veoma često štetni po zdravlje i okolinu.

Broj energetski siromašnih domaćinstava ne može se precizno utvrditi, ali na osnovu nekih pokazatelja taj broj premašuje 50% populacije. Neke procjene ukazuju da 69% domaćinstava u BiH troši više od 10% dohotka na plaćanje računa za električnu i toplotnu energiju.

Ovo je dvostruki problem, primarno je potrebno osigurati svakom domaćinstvu mogućnost dostupne i priuštive energije, a društvu da se smanji energetska potrošnja i poveća zaštita okoliša u procesu energetske tranzicije.

Naša stranka se svojim ekonomskim mjerama bazira na povećanje dohotka po domaćinstvu i pojedincu, a narednim mjerama planiramo još efikasnije djelovati u kontekstu energetske siromaštva:

- Izrada energetskih audita, programa energetske savjetovanja i implementacija jednostavnih i niskobudžetnih mjera energetske efikasnosti poput zamjene postojećeg rasvjetnog domaćinstva, pokrenuti proces zamjene energetski neefikasnih kućanskih aparata po šemi „staro za novo“,
- Pokrenuti procese energetske sanacije javnih i privatnih objekata (zamjena prozora, postavljanje vanjske izolacije i nove fasade),
- Poboljšanje sistema grijanja: zamjena postojećih efikasnijim sistemima, modernizacija i proširenje sistema grijanja, prelazak s fosilnih na obnovljive izvore energije,
- Povećati podršku obnovljivim izvorima energije: montiranje solarnih panela za vlastite potrebe, uspostavljanje energetskih zajednica itd.

Energetsko siromaštvo

Potrebno je pokrenuti suštinsku transformaciju sektora transporta, tako da isti postane moderniji, čistiji i jeftiniji. To možemo postići kako temeljitom obnovom javnog transporta i poticanjem povećanja električnih vozila u gradskom prometu, tako i revitalizacijom željeznice u međugradskom i internacionalnom prevozu. Povećanje broja linija, olakšice i liberalizacija tržišta željezničkog transporta smanjit će količinu emisija koje transportni sektor stvara, ojačati javna preduzeća i ponuditi sigurnu alternativu drumskom saobraćaju.

U Kantonu Sarajevo smo pokazali da shvatamo značaj javnog i održivog transporta, investirajući u nova vozila i proširivanje mreže, kao i reanimiranje dijela željezničkog saobraćaja. Taj princip je potrebno izdići na više nivoe i insistirati na željezničkom saobraćaju kao ključnom za dalji razvoj bosanskohercegovačkog putničkog i teretnog prometa.

Upravljanje otpadom

Neadekvatno upravljanje otpadom jedan je od najvećih uzročnika zagađenja u Bosni i Hercegovini. Neefikasnost i nemar su glavne karakteristika aktuelnog sistema, što je vidljivo svimstadijima, od stvaranja preko prikupljanja do zbrinjavanja otpada. Dosadašnje vlasti su odbijale da prihvate važnost smanjivanja količine otpada i dapotiču građane i građanke da to shvate. Također, otpad se u razvijenim zemljama više ne posmatra kao smeće, već ga je nužno koristiti u funkcionalnoj cirkularnoj ekonomiji istvarati novu vrijednost i nove proizvode. Mi želimo dosadašnji sistem koji je zasnovan na principu nastanak – prikupljanje – zbrinjavanje zamijeniti zelenim sistemom koji će funkcionisati kroz cirkularni ciklus sprečavanje nastanka otpada – priprema za ponovnu upotrebu – recikliranje – drugi postupci oporavka – zbrinjavanje otpada.

Posebno je važno poticati građane na reduciranje stvaranja otpada, na svijest i značaj reciklaže i smanjenog korištenja, a s konačnim ciljem smanjivanja deponija i velikih ekoloških problema poput Smiljevića u Sarajevu ili Uborka u Mostaru. Naša država trenutno nema skoro nikakvu praksu upravljanja otpadom, osim mikro projekata poput odvojenih kontejnera za elektroniku u naseljima i slično.

Ciljevi Naše stranke koji se tiču upravljanja otpadom su:

- Prvo smanjenje, a ubrzo i zabrana upotrebe jednokratne plastike,
- Značajno smanjenje ambalažnog otpada,
- Što je moguće više umanjiti proizvodnju otpada na lokalnoj i nacionalnoj razini,
- Kroz procese selekcije otpada u domaćinstvu poticati prve korake ka reciklaži,
- Uvođenje sistema otкупа ambalažnih pakovanja koja se mogu ponovo upotrijebiti,
- Poticanje građanstva na reciklažu i razvrstavanje kroz promotivne kampanje i druge poticaje,
- Pravednije naplaćivanje odvoza otpada koje će biti poticajno prema razdvajanju,
- Poticanje razvoja privatnog sektora koji će se baviti reciklažom, nabavkom i prodajom recikliranog otpada,
- Sistem odvoza i zbrinjavanja otpada uskladiti s principom razdvajanja i recikliranja, cilj je minimizirati spaljeni otpad i maksimizirati reciklažu i ponovnu upotrebu; što u praksi znači da kamioni koji odvoze miješani otpad ne odvoze i ambalažni koji je prethodno razvrstan.

IT sektor

U posljednjoj deceniji IT sektor u Bosni i Hercegovini doživljava prosječni rast od pet do osam posto godišnje, što je najveći rast u poređenju sa svim drugim industrijama. Broj zaposlenih u IT sektoru je u 10 godina doživio porast od 250%, a rast prihoda je višestruk pa je u 2021. godini iznosio oko 860 miliona KM.

Prema nekim studijama IT sektor je spreman zaposliti još 5.000 radnika, što bi generisalo prihod industrije u roku od dvije godine na 1.5 milijardi maraka. Time se IT sektor postavlja kao jedna od grana s najvećim kapacitetima za dodatni razvoj. Razvojem ovog sektora pozitivni efekti na društvo će se multiplicirati i, osim novih radnih mjesta u industriji, generisat će se i po dva dodatna radna mjesta na svaku zaposlenu osobu u IT sektoru, što predstavlja veliki potencijalni pokretač u ekonomskom, demografskom i socijalnom smislu.

Najveći izazovi za IT sektor u Bosni i Hercegovini su deficit kvalifikovane radne snage koja iz godine u godinu napušta Bosnu i Hercegovinu, a obrazovni sistem ne producira dovoljan broj visokokvalifikovanih inženjera. Također, u BiH je dostignut nivo plata kakve imaju i konkurentske industrije u zemljama regiona i to može značajno utjecati na buduću konkurentnost bh. IT sektora na globalnom tržištu.

Također, neophodno je posmatrati IT sektor kroz dvije ključne oblasti industrije, a to je outsourcing usluga, odnosno segment IT-a kao uslužne djelatnosti, i razvoj proizvoda (product development) kao kreativni dio IT sektora. IT sektor u Bosni i Hercegovini uglavnom je naslonjen na outsourcing i neophodno je dodatno razvijati i segment product developmenta.

Naša stranka IT sektor vidi kao jedan od ključnih za ubrzani razvoj Bosne i Hercegovine u nastupajućem periodu i industriju u koju treba neprestano ulagati i razvijati.

Zato mi planiramo:

- Raditi na povećanju tržišta rada IT kadra kroz krojenje obrazovnih politika usmjerenih na stvaranje kadra. Jačanje univerziteta, subvencije za studiranje i opremanje institucija vrhunskom opremom i kadrom,
- Reguliranje statusa freelancera kako bi se troškovi rada izjednačili za strane i domaće kompanije,
- Jačanje start-up kompanija kako kroz direktnu finansijsku pomoć, tako i kroz stručnu podršku,
- Kreiranje poslovnih inkubatora i akceleratora,
- Povećanje javne potrošnje za digitalizaciju i transformaciju čitavog administrativnog sektora i dodatnu digitalizaciju poslovnog svijeta,
- Umanjivanje poreskih stopa i uvođenje olakšica u skladu s poreskom politikom Naše stranke.

Industrijski razvoj

Ekonomija Bosne i Hercegovine je prije rata bila dominantno zasnovana na industrijskom sektoru. Ne treba posebno pominjati šta su na svjetskom tržištu značila imena UNIS-a, TAS-a (saradnja s VW-om), FAMOS-a (saradnja s Mercedesom), Energoinvesta, Unioninvesta i ostalih velikih sistema.

Industrijski sektor u BiH više ne postoji, što je rezultat sljedećih katastrofalnih propusta načinjenih u ranoj tranziciji:

- Nijedna od dosadašnjih vlada nije imala senzibilnosti ni osposobljenosti da upravlja složenim procesom tranzicije ovakvih preduzeća,
- Politikantstvo, održavanje statusa quo u cilju što dužeg netransparentnog transfera društvenih dobara u privatna – tj. sumnjiva i protivzakonita privatizacija,
- Netransparentnost u zapošljavanju, radu i raspodjeli dobiti preostalnih javnih preduzeća.

Naročito je zabrinjavajuće veliko zaduženje javnih preduzeća kod komercijalnih banaka kao i njihovi iskazani gubici koji vitalni dio privrede, ali i cijelo društvo „vuku na dno“. Na listi uspješnih velikih preduzeća, osim Elektroprivrede i Telekomu, trenutno najviše dominiraju trgovački lanci.

Drugi rezultat ovakve ekonomske politike je da su vještine i poznavanje savremenih tehnologija, kao i mobilnost radne snage u BiH, izuzetno niske. Svih 12 stubova konkurentnosti industrije je na niskom nivou. S obzirom na to da se svi stubovi ne mogu podići odjednom, strategija ozdravljenja bh.industrijske proizvodnje bi trebala biti privreda zasnovana na efikasnosti.

Politike Naše stranke u oblasti industrije i razvoja se baziraju na sljedećem:

- Podupiranje i razvoj centara izvrsnosti (tehničko-tehnoloških centara) čije bi vlasništvo bilo javno-privatnog karaktera. Misija ovih centara je izgradnja i unapređenje konkurentnosti regija i preduzeća, shodno specifičnim proizvodnim djelatnostima ili konkurentnim prednostima regija u kojima se nalaze. Ciljevi ovih institucija bili bi:
  - a)** Tehnička i tehnološka asistencija razvoja novih ili unapređenja postojećih proizvoda i proizvodnih procesa, informiranje i podizanje svijesti o novim tehnologijama,
  - b)** Osiguranje obučene radne snage za potrebe specifičnih industrija te obuke visokokvalificirane radne snage,
  - c)** Uvezivanje firmi i industrija regije kroz klaster aktivnosti: mapiranje i osnivanje industrijskih klastera, uvezivanje firmi interesnih i međuzavisnih aktivnosti radi zajedničkog nastupa na tržištu, tehnološka saradnja,
  - d)** Promidžba saradnje s univerzitetima, osobito tehnološkim institutima i laboratorijama univerziteta prirodnih i tehničkih nauka,
  - e)** Promidžba ekonomske saradnje industrija i firmi regije s inozemstvom; od posebne važnosti predstavlja promoviranje kooperacije sa stranim partnerima (npr. podugovaranje, loan business, originalna manufakturna proizvodnja, zajednička ulaganja i mergeri) te osiguranje horizontalnog vida podrške izlaska na ino tržište,
  - f)** Poslovna inkubacija s ciljem omogućenja razvoja novog biznisa.

Poljoprivredno-prehrambeni sektor

Poljoprivredne površine u BiH zauzimaju oko polovine ukupne zemljišne površine BiH i iznose 2.523.000 hektara (ha), od čega je 1.589.000 obradivih površina i 1.020.000 oranica. Kvantitativni pokazatelji o razmjerama ovoga resursa pokazuju da u BiH po jednom stanovniku dolazi 0,36 ha obradivih površina što je svrstava u donji prag zemalja koje ulaze u krug bogatih ovim prirodnim resursom.

U BiH se redovno sije na svega oko 53% oranica (u FBiH ispod 50%, RS oko 55%). U dva entiteta trendovi korištenja oranica su različiti. U Republici Srpskoj se sjetva povećava (tokom 15 godina za oko 35 000 ha), a u FBiH trend je negativan. Samodovoljnost proizvodnje iznosi oko 40% i ne smanjuje se u zadnjih 15 godina. Prije rata taj procenat je, i pored usitnjenih parcela, iznosio oko 75%. Kada su poljoprivredni proizvodi u pitanju, najveća pojedinačna uvozna stavka nije hrana nego pivo (koje je proglašeno prehrambenim proizvodom). Zatim slijede žito, meso, mlijeko, duhan, kafa, voće i povrće, šećer i ulje. Dakle, navedena hrana predstavlja ključne poljoprivredne prehrambene artikle od kojih se većina, izuzev šećera i kafe, mogu proizvoditi u BiH. Na primjer, procjene kažu da godišnje potrebe BiH za pšenicom iznose cca 500.000 tona, od čega se svega pet posto zadovoljava pšenicom domaćeg porijekla.

Usko s ovim povezan je i spoljnotrgovinski deficit u razmjeni s poljoprivrednim proizvodima koji iznosi oko dvije milijarde KM godišnje i koji se godinama održava na tom nivou. Izvoz ovih proizvoda u zadnjih nekoliko godina raste te je pokrivenost izvoza uvozom porasla s 13% na oko 29% u 2012. godini, što je i dalje krajnje nizak procenat, s obzirom na postojanje neiskorištenih potencijala. Vrijednost uvoza poljoprivrednih proizvoda iznosi oko 2,45 milijardi KM (učešće u ukupnom uvozu 16,06%), dok je vrijednost izvoza u istom periodu iznosila svega 705,92 miliona KM (učešće u ukupnom izvozu 8,98%).

Pored navedenih negativnih trendova i, objektivno, veoma nepovoljne situacije u poljoprivrednom sektoru u BiH, Naša stranka smatra da postoje realne pretpostavke da ovaj segment dobije ključno mjesto u definisanju strateških pravaca razvoja BiH i to provođenjem sljedećih politika i mjera:

- Redefinisanje politike poticaja poljoprivrednom sektoru praćeno apsolutno transparentnim trošenjem sredstava, u skladu s jasno definisanim kriterijima i prioritetima, a na bazi prethodno provedenog istraživanja realnih potencijala i potreba različitih sudionika u okviru sektora. Cilj je, dakle, fokusirati se na strateški važna područja, kako s aspekta proizvodnih tako i s aspekta tržišnih mogućnosti, konkurentnosti proizvoda na tržištu, itd,
- Provođenje objektivnih (po potrebi i eksternih) evaluacija efekata odabranih politika,
- Definisane paketa mjera i propisa s ciljem povećanja konkurentnosti, a posljedično i plasmana domaćih proizvoda, kako na domaćem tržištu tako i prilikom izvoza,
- Razvoj legislative koja potiče dinamičnije tržište poljoprivrednog zemljišta te ohrabrivanje okrupnjavanja poljoprivrednih posjeda,
- Pokretanje projekata uvođenja samoodrživih poljoprivrednih ekonomskih jedinica,
- Suzbijanje sivog tržišta kroz jačanje rada inspeksijskih organa na uvođenju reda na tržištu, podršku domaćem prodajnom segmentu, edukaciji i boljem informisanju te uvezivanju domaćih proizvođača i kupaca,
- Jačanje mjere kontrole zdravstvene ispravnosti namirnica i poljoprivrednih proizvoda (naročito uvoznih),
- Subvencioniranje izvozno orijentisanih proizvođača,
- Uvođenje sezonskih uvoznih kontingenata (količinsko ograničenje) za robe koje se proizvode u BiH,
- Saradnja i povezivanje domaćih proizvođača, kompanija, bankarskog sektora, resornih ministarstava i međunarodnih institucija s ciljem zagarantovanog otkupa i plasmana domaćih proizvoda,
- Popuna robnih rezervi putem dugoročnih ugovora s domaćim poljoprivrednim proizvođačima,
- Razvoj istraživačkih kapaciteta u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja (npr. razvoj domaće sjemenske proizvodnje) kao i razvoj efikasnog savjetodavnog servisa koji će pružiti stručnu pomoć poljoprivrednicima,
- Uskladiti i harmonizirati domaće pravne legislative s legislativom EU koja reguliše ovu oblast, a tiče se, prije svega, okolinskih aspekata, standarda kvaliteta (ISO, HACCP, HALAL, IFS, BFC i sl.), oštih kriterija zdravstvene i higijenske ispravnosti proizvoda, ali isto tako raditi na edukaciji i informisanju domaćih proizvođača,

Hitno stvaranje preduslova za korištenje pretpripravnih fondova EU namijenjenih poljoprivredi i ruralnom razvoju zemalja pristupnica kojima će se podržati i olakšati neminovne promjene i reforme, te dijelom povećati konkurentnost i kvalitet bh. proizvoda na tržištu,

Stvaranje opšteg okruženja uz održive uslove življenja za povratak ljudi na selo, te očuvanje i zaštitu životne sredine od štetnih učinaka poljoprivredne i drugih proizvodnji kroz pravilnu upotrebu poljoprivrednog zemljišta,

■ Stvaranje adekvatnog institucionalnog okvira kroz formiranje ministarstva poljoprivrede na nivou Vijeća ministara praćeno neophodnim, postepenim harmoniziranjem politika, zakonskih propisa i mehanizama sektora na svim nivoima vlasti unutar BiH, kao i s principima i standardima EU, te u skladu s tim redefinisane strategije razvoja poljoprivrednog sektora u BiH.

Ruralni razvoj

Bosanskohercegovačko selo već decenijama odumire. Rezultat je to demografskih kretanja, urbanizacije i promjena u načinu privređivanja. Ovakva kretanja nisu specifična samo za Bosnu i Hercegovinu nego su vidljiva i u drugim zemljama regije, ali i svijeta. Međutim, ono što je specifično za našu državu jeste činjenica da ovaj problem nije adekvatno adresiran.

Dok se broj stanovnika ruralnih područja sve brže smanjuje, o čemu govore i uporedba rezultata posljednja dva popisa stanovništva, političke strukture na svim nivoima vlasti ne nude dugoročna rješenja za suočavanje s ovim pitanjem. Umjesto toga, politika prema ruralnim zajednicama često se smatra sinonimom za poljoprivredne politike te se zanemaruju sva druga pitanja od životnog značaja za stanovnike sela. Politike ruralnog razvoja i revitalizacije sela predstavljaju skup velikog broja mjera iz različitih segmenata političkog djelovanja, poput poljoprivrede, zdravstva, kulture, obrazovanja, privrede i infrastrukture.

Seoska područja Bosne i Hercegovine danas su gotovo ekskluzivno fokusirana na poljoprivrednu djelatnost (povrtlarstvo, voćarstvo, stočarstvo, pčelarstvo) s manjim procentom stanovništva koji je u vezi s uslužnim djelatnostima (trgovina i ugostiteljstvo) ili pripada državnom sektoru (nastavni kadar u školama, zdravstveni radnici u ambulantama).

U vrijeme kada je većina stanovništva urbanih sredina ugrožena zagađenim zrakom, pretjeranom bukom, svjetlosnim zagađenjem, život u ruralnoj sredini postaje sve primamljiviji. Međutim, da bi život u takvim sredinama bio primamljiv, održiv i perspektivan, neophodno je osigurati sve životne uslove kao one koje imaju stanovnici urbanih sredina. Samo na taj način bit će moguće da se populacija sela povećava umjesto da se rapidno smanjuje kao što je to dosad bio slučaj.

Revitalizacija sela nije brz, jeftin ni jednostavan proces. Politike ruralnog razvoja su dugoročne politike čiji će se efekti u potpunosti moći vidjeti tek u decenijama koje predstoje. Također, ove aktivnosti neće dati rezultate ako se finansiraju jednokratno, nego će se u njih morati ulagati duži niz godina sa stabilnim finansijskim sredstvima i mogućnošću proširenja obima investicija u ruralne sredine. Ako se ove preporuke realizuju, moguće je kratkoročno očekivati zaustavljanje iseljavanja stanovništva i diverzifikaciju ekonomske aktivnosti na selu, a potom i izmjenu trenda u smislu značajnog povratka ljudi na sela.

Politike za revitalizaciju ruralnih područja Bosne i Hercegovine možemo podijeliti u tri kategorije zavisno od toga koji nivo vlasti je nadležan za njihovu provedbu: lokalni, kantonalni/entitetski i državni.

U prvoj kategoriji koja se odnosi na politike lokalne samouprave, neophodno je da se poduzmu sljedeće aktivnosti:

- Poboljšanje infrastrukture ruralnih područja. Ruralna područja u Bosni i Hercegovini su još uvijek veoma loše povezana s urbanim centrima te je neophodno uložiti dodatna sredstva na poboljšanju putne komunikacije. Pored toga, od imperativa je i izgradnja vodovodne i kanalizacione mreže, uvođenje redovnog odvoza otpada i bolja pokrivenost internetskim signalom. Uz ovo, lokalne zajednice bi kroz saradnju s višim nivoima vlasti trebale osigurati dobre uvjete rada za domove kulture, ambulante porodične medicine i škole koje se nalaze u ruralnim sredinama.
- Poticaji za seosko preduzetništvo. Iako određene lokalne sredine osiguravaju novac za start-up projekte i pokretanje malih biznisa, često se previdi potreba za poticajem preduzetnika koji djeluju na selima. Zato je neophodno da se u lokalne budžete uvrsti finansiranje obrta, seoskog turizma i svih drugih malih privrednika koji svoju djelatnost obavljaju u ruralnim sredinama.

U drugoj kategoriji nalaze se preporuke koje su u nadležnosti kantonalnih, odnosno entitetskih vlada, a koje uključuju:

- Poticaj za održavanje kulturnih i sportskih manifestacija u ruralnim sredinama. Ruralne sredine u kojima ne postoji dovoljno sadržaja s protokom vremena se ubrzano prazne. Kako bi se osiguralo da i seoske zajednice imaju kvalitetan kulturni i sportski život, neophodno je ulaganje s viših nivoa vlasti u projekte ovog tipa kao što su predstave, kino projekcije, sportski turniri te investiranje u sportske klubove i kulturno-umjetnička društva u ruralnim područjima.

Treća kategorija obuhvata preporuke za poboljšanje uslova u ruralnim područjima za čiju realizaciju su zadužene institucije na državnom nivou:

- Osnivanje Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja na državnom nivou. Za povlačenje sredstava iz pretprijetnih fondova Evropske unije, pored Ureda za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH, neophodno je i postojanje Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja na državnom nivou. Dok ne dođe do osnivanja ovog ministarstva, Bosna i Hercegovina ne može povući novac iz ovih fondova.
- Uvođenje plavog dizela za poljoprivrednike. Bosna i Hercegovina je jedina zemlja u regiji Zapadnog Balkana koja još uvijek nije uvela mjeru "plavog dizela" za poljoprivrednike. Ovo podrazumijeva oko 50% nižu cijenu goriva za poljoprivredne proizvođače koja se trenutno već primjenjuje za rudnike, željeznice i avionski saobraćaj.
- Realizacija inicijative za regulaciju boravka digitalnih nomada u Bosni i Hercegovini. Inicijativa za izmjene Zakona o strancima kojima bi se omogućio boravak digitalnih nomada u Bosni i Hercegovini u parlamentarnoj je proceduri od jula 2021. godine te je usvojena u septembru iste godine. Ipak, ove izmjene još uvijek nisu upućene u parlamentarnu proceduru iako bi se njima povećao broj stranaca koji duži period borave u Bosni i Hercegovini. Ove osobe bi tako značajno doprinijele našoj ekonomiji, a uzimajući u obzir da najčešće borave u ruralnim sredinama s očuvanom prirodom, čistim zrakom i lijepim krajolicima, time bi se stvorila prilika za veću ekonomsku aktivnost u ruralnim sredinama.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

SOCIJALNE POLITIKE: POMOĆ U SKLADU S POTREBOM

**NAŠA
STRANKA**

Siromaštvo

Izrazito loša ekonomska situacija u BiH, čije uzroke smo ranije determinirali, značajno se odrazila na socijalnu situaciju, a najočitije na povećanje siromaštva. Procjenjuje se da je u BiH oko 20% stanovništva siromašno. Riječ je o relativnom siromaštvu čija je granica ustanovljena na 240 KM po članu domaćinstva na mjesečnom nivou. Recentna finansijska kriza je još više produbila problem siromaštva, a posljedično i socijalne isključenosti.

Osnovni problem sistema socijalne zaštite u BiH je njegova slaba efikasnost u svojoj najosnovnijoj funkciji, smanjenju siromaštva. BiH troši oko četiri posto BDP-a za isplatu novčanih pomoći različitih oblika, koji nisu zasnovani na doprinosima. To je mnogo više od prosjeka među državama regije (1,6% BDP-a). Pri tome treba imati u vidu da se četiri posto BDP-a za socijalne transfere iz budžeta odnosi samo na entitete. Pored toga, kantoni u FBiH kao i opštine u RS-u imaju pravo finansiranja socijalnih naknada iz svojih budžeta koji dopunjavaju ili čak udvostručavaju entitetske transfere. Kada se i ta potrošnja uzme u obzir, ukupni rashodi za socijalna davanja iz budžeta u BiH bi se mogla procijeniti na oko sedam posto BDP-a.

Istovremeno, najsiromašnija petina stanovništva prima samo 21% od ukupnog iznosa socijalne pomoći iz budžetskih socijalnih transfera, što je znatno manje od njihovih realnih potreba. Ako bi se ovi transferi ukinuli, siromaštvo bi se samo neznatno povećalo, i to za oko jedan procentni poen. S druge strane, čak i kada bi se ovi transferi udvostručili, njihov uticaj na smanjenje siromaštva bi i dalje bio zanemariv ako se način distribucije ne bi promijenio. Prema tome, transferi socijalne pomoći imaju zanemariv uticaj na smanjenje siromaštva, jer ne ciljaju one kojima je pomoć najviše potrebna. Nasuprot tome, njihovo ciljanje je regresivno. Osnovni problem leži u činjenici da su socijalni transferi u BiH uglavnom zasnovani na statusnim pravima, posebno u slučaju boračkih naknada. Za iznose, koji su u cilju pridobijanja boračkih i srodnih kategorija – potencijalnih birača neselektivno izdvojeni iz budžeta, moglo bi se, finansiranjem istraživanja i razvoja, otvoriti hiljade radnih mjesta, čime bi se drastično smanjilo siromaštvo u BiH. Dakle, preraspodjela unutar socijalnih fondova je neminovna, samo je pitanje ko će imati hrabrosti i političke slobode upustiti se u ovakve reforme.

Naredni problem koji se javlja je eksplozivni rast novog siromaštva, kroz propast ekonomske srednjeklase, koja je od relativno visokog životnog standarda danas završilana rubu siromaštva. Riječ je o socijalnim posljedicama loše, netransparentne i pljačkaške privatizacije kroz organizovani i sveprisutni sistem korupcije. Tome treba dodati i socijalne posljedice rata u BiH, jer materijalne štete nisu sanirane velikom međunarodnom finansijskom pomoći, koja je korištena neefikasno, a dobrim dijelom joj se gubi svaki trag.

BiH treba reformisati socijalna novčana davanja nevezana za osiguranje u programe i mjere koje imaju za cilj razvoj mreže socijalne sigurnosti, koja je manje opterećenje za javne rashode, efikasnija i precizno usmjerena na siromašne.

U tom pravcu, sljedeće preporuke su posebno važne:

- Uraditi ažurirane instrumente za unapređenje ciljanja socijalnih naknada iz budžeta u svrhu dopiranja do siromašnih i najugroženijih. Bolji mehanizam ciljanja bi pomogao rješavanju gore navedenih problema i pružio podršku za prelazak s politički iznuđenog pristupa zasnovanog na pravima, na pristup zasnovan na potrebama, koji jača naknade za one koji su socijalno ugroženi,
- Uvesti promjene programa socijalne pomoći da bi se ukinulo njihovo destimulativno djelovanje na rad i pojačala kompatibilnost programa socijalne pomoći sa stimulacijama za rad u cilju olakšanja prelaska u zaposlenost,
- Unaprijediti ekonomičnost, transparentnost i odgovornost administracije naknada. Bolja administracija naknada bi se mogla ostvariti putem temeljitog funkcionalnog pregleda postojećih procesa registracije, toka informacija i upravljanja podacima, institucionalnih uloga i odgovornosti na svim nivoima vlasti s krajnjim ciljem uspostavljanja jedinstvenih registara na nivou entiteta. Konačno, administracija naknada će imati koristi od revizije zakonitosti prava koja je posebno kritična za upravljanje i ograničavanje troškova programa u kojima je u posljednjem periodu došlo do brzog rasta broja korisnika.

Dostojanstvena i sretna starost

Osobe treće životne dobi su socijalno najugroženija skupina u Bosni i Hercegovini. Nakon 40 godina radnog vijeka, uslijed nefunkcionalnog penzionog sistema, penzioneri se nalaze na granici siromaštva i ovisni su o porodičnom sistemu solidarnosti. Ovaj sistem nije održiv i pitanje je privilegije ili sretno okolnosti. Prosječna penzija u Federaciji BiH je 489,5 KM, a najniža penzija je 410 KM, dok u RS najniža za 40 godina radnog staža iznosi 485,19 KM, a prosječna oko 430 KM. Penzije u BiH su na oko 40% od prosječne plate u BiH. Uzimajući u obzir inflacijska kretanja, radi se o nedostatnim sredstvima za normalan i relativno funkcionalan život. Penzioneri u Bosni i Hercegovini su gurnuti ispod granice dostojanstva i dovedeni u status siromaštva i teškog preživljavanja.

Inflacijska kretanja ukazuju da budžeti u Bosni i Hercegovini imaju kapacitet da finansiraju najnižu penziju u iznosu od 600 KM. To je primarni cilj Naše stranke u popravljajući društvene i socijalne pozicije penzionera.

Domovi za starije su umjesto normalnog i standardnog instrumenta socijalne skrbi koji treba osigurati zdravo i ispunjeno starenje postali svojevrsni luksuz za bogate, ili one koji su svoju penziju zaradili u inostranstvu. Smještaj u javni dom u Kantonu Sarajevo iznosi 670 KM bez sufinansiranja, a sa sufinansiranjem oko 470 KM, što je iznad prosječne penzije u Federaciji Bosne i Hercegovine. Smještaji u privatne domove za starije osobe su stvar luksuza i kreću se od 900 do 1500 KM.

Naša stranka je stava da se ova oblast mora regulirati na način da se uvede stabilnost na tržištu i zaustavi rast cijena kojeg diktiraju ograničenost kapaciteta javnih ustanova i povećana potražnja u privatnim smještajima. Smatramo da se moraju pokrenuti projekti izgradnje javnih domova za starije osobe i povećanje njihovih kapaciteta kako bi se osigurao dovoljan broj mjesta i cijene se stavile pod kontrolu. Ovi domovi se trebaju praviti na prikladnim lokacijama koje će ponuditi dovoljnu povezanost s gradom i urbanim sadržajima, a u isto vrijeme osigurati mirno i ugodno okruženje. Domovi moraju biti adekvatno regionalno rasprostranjeni kako bi se pristupačnost socijalne skrbi osigurala svima.

Također, potrebno je graditi mrežu palijativne njege koja će pružati usluge građanima u njihovim domovima. Službe socijalne skrbi koje će djelovati lokalizovano i pružati osnovne palijativne usluge, ali i psihološku podršku starijim licima u njihovim domovima su danas pitanje potrebe i ključan faktor socijalne solidarnosti kojeg moramo izgraditi.

Važno je zaštititi starije osobe u smislu ugovaranja izdržavanja, jer se nerijetko dešava da budu manipulirani od članova bliže ili dalje porodice, a da ne dobiju potrebnu skrb i podršku. Ne smijemo biti slijepi na pravno iskorištavanje, kao ni na fizičko i mentalno nasilje nad osobama treće životne dobi.

Bezbržno odrastanje

Najbolja investicija u zdravlje i bolju budućnost je ulaganje u djecu i bezbržno odrastanje. Želimo izgraditi društveni prostor u kojem se ličnost mlade osobe može razvijati normalno i slobodno, te na tim osnovama graditi svoja interesovanja.

Već smo u Kantonu Sarajevo pokazali naše jasno opredjeljenje ka popravljaju demografske slike, kroz porodijske naknade u iznosu od 1000 KM. Ovu politiku želimo implementirati na prostoru čitave Federacije BiH, a i Bosne i Hercegovine.

Također, dostupnost predškolskih ustanova i mogućnost da svako dijete bude upisano u vrtić više nije pitanje u Kantonu Sarajevo. Sada želimo ići korak dalje, želimo osigurati dovoljan broj javnih predškolskih ustanova u svakom dijelu BiH. Predškolsko obrazovanje je značajno za socijalizaciju djece, razvoj interesovanja, ali radi se i o ekonomskoj mjeri koja umanjuje pritisak na porodicu, prije svega na žene. Želimo omogućiti svim majkama lagan povratak na tržište rada ili na svoje poslove, te poticati njihovu ekonomsku aktivnost i karijerno ostvarivanje. Stava smo da je proces široke socijalizacije za djecu bolji od skućene socijalizacije unutar porodice na što se brojni roditelji oslanjaju kao alternativno, prinudno rješenje.

Također, potrebno je pokretati programe koji će razvijati i unapređivati roditeljske sposobnosti kako bi mogli biti adekvatna podrška svojoj djeci u odrastanju. Smatramo da je potrebno sistematski poticati podjednako raspoređivanje obaveza roditeljstva između muškaraca i žena.

Nijedno dijete zbog svoje pretpostavljene socijalne pozicije ne smije biti uskraćeno mogućnosti ostvarivanja svog punog kapaciteta. Želimo investirati u smanjivanje efekata klasne pozicije djece na njihov kasniji razvoj.

Osobe s invaliditetom –jednakost u mogućnostima

Politike u oblasti pomoći osobama s invaliditetom koje neće biti isključivo orijentisane na finansijske transfere, već na direktnu skrb i socijalno aktiviranje trebaju da budu centralna tačka budućeg pristupa ovoj društvenoj kategoriji. Zbog toga, naše smjernice su:

- Izrada socijalnih karata i ličnih dosjea osoba s invaliditetom u Federaciji BiH na osnovu kojih se mogu projektovati konkretne mjere za konkretne ciljeve i potrebe. Na osnovu informacija iz socijalnih karata i ličnih dosjea vršiti ciljno usmjeravanje novca ka ključnim potrebama osoba s invaliditetom,
- Smanjiti sudjelovanje direktnih transfera u strukturi intervencije države ka izjednačavanju mogućnosti, a povećati strukturu proaktivnih i novih politika u utrošku novca (zapošljavanje, uključivanje, poticanje i sl.),
- Kreirati sistem dnevnih servisnih centara u Federaciji BiH koji će pomagati porodicama osoba s invaliditetom u svakodnevnom životu,
- Pokrenuti približavanje prava osoba s invaliditetom koji su svoj invaliditet stekli uzrocima rata i onih koji nisu,
- Povećavanje naknada stopostotnim invalidima koji nemaju radnu sposobnost.

Stanovanje u Bosni i Hercegovini postaje jedan od gorućih problema. Iako povećana stanogradnja i smanjivanje broja stanovništva u posljednjih 10 godina na prvu ukazuju suprotno, stvarna situacija je zabrinjavajuća i generator je velikih društvenih nejednakosti.

Ovaj problem je slojevit i potrebno ga je razložiti kako bi se moglo efikasno pristupiti njegovom rješavanju.

U BiH se počinje stvarati nova najamnička klasa fizičkih ili pravnih lica koja su akumulirala veći broj stambenih jedinica i logikom monopolizacije tržišta imaju mogućnost da diktiraju cijene stanovanja i rentanja. Ograničen je broj ljudi koji mogu sebi priuštiti novu nekretninu, a vlasništvo nad nekretninama nije ravnomjerno raspoređeno kroz populaciju, već se počinje koncentrisati kod dijela stanovništva. Cilj nove stanogradnje nije povećavanje osoba sobezbijeđenim „krovom nad glavom“, već povećavanje bogatstva banaka, izvođača radova, vlasnika zgrada i kasnije vlasnika stambenih jedinica.

Posljedica toga je činjenica da se mladi ljudi u Bosni i Hercegovini najkasnije odvajaju od osnovne porodice u čitavoj Evropi. Razlog kasnog odvajanja su cijene i troškovi zakupa nekretnine, pa je za poduhvat odvajanja potrebno čitavo malo bogatstvo.

Također, stanje dijela stambenog fonda u Bosni i Hercegovini je lošuslijed ratnih razaranja i načelno nekvalitetne poslijeratne gradnje. To će u skorijoj budućnosti biti značajan problem za čitavo društvo, ali i generator još većih socijalnih razlika.

Naša stranka smatra i zalaže se da:

- Država mora biti stabilizator cijena na tržištu nekretnina uz adekvatne mjere poticane stanogradnje, ali i limitiranja oscilacija,
- Kroz regulacione planove i aktivnosti inspekcijskih organa treba uvesti bolji nadzor nad stanogradnjom u Bosni i Hercegovini,
- Gradnja javnih stanova koji bi se davali u najam mladim osobama i drugim kategorijama po povoljnim cijenama mora biti državna obaveza,
- Povećanje subvencije i finansiranje saniranja trenutnog stanja i povećanja energetske efikasnosti u starijim objektima mora biti stavljeno na listu prioriteta,
- Reguliranje odnosa između najmodavaca i najmoprimaca uz zaštitu osoba koje zakupljuju stanove je neophodno.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

PRISTUPAČNA, FUNKCIONALNA I EFIKASNA ZDRAVSTVENA NJEGA

**NAŠA
STRANKA**

Pandemija koronavirusa je pokazala sve slabosti našeg zdravstvenog sistema i na površinu je izbacila ono što se skriva od fokusa javnosti. To su korupcija, kriminal, loša organizacija, stručna i tehnička potkapacitiranost i nerazvijenost usluga zdravstvenog sektora. U Evropi smo imali najveću stopu smrtnosti, nije se znao put pacijenta i jedna smo od zadnjih zemalja evropskog kontinenta koja je direktno nabavila vakcine za svoje građane. Brojni medicinski radnici i doktori su bili žrtve sistematskih nedostataka zdravstvenog sektora i loše organizacije, što je na kraju ishodovalo visokom stopom smrtnosti.

Danas, nakon pandemije, zdravstveni sistem, na čelu sa resornim ministarstvima, nije prodrmao vlastito stanje i resursne kapacitete niti je napravio analizu svojih grešaka. Bosna i Hercegovina i nakon dvije užasno teške i naporene godine ne bi bila spremna za novu eventualnu krizu, dok zemlje Evrope i susjedstva kontinuirano analiziraju i grade nove kapacitete i krizne mehanizme u zdravstvu.

Kontinuirani odliv stručnog kadra u zdravstvu na kojeg utječe više faktora, od opće socioekonomske situacije, do specifične pozicije doktora u Bosni i Hercegovini, stvara nemjerljivu egzistencijalnu štetu u našem društvu. Mi smo obavezni da na razne načine pokušamo održati naše zdravstvene radnike u Bosni i Hercegovini.

Tako pitanje o zdravstvu treba posmatrati kroz tri oblasti, a to su:

- 1.** Finansiranje i upravljanje,
- 2.** Kadrovska rješenja,
- 3.** Programski i razvojni kapaciteti.

Finansiranje i upravljanje

U bogatim evropskim i svjetskim zemljama pitanja finansiranja i održivosti zdravstvenog sistema poprimila su karakter najznačajnijih društvenih promjena i odražavaju trend globalnih ekonomskih tržišnih kretanja. Istovremeno, u BiH su ogromni problemi sa sve težim finansiranjem sektora javnog zdravstva, povećanjem troškova zdravstvenih usluga, netransparentnim trošenjem sredstava u zdravstvenim ustanovama, neracionalnim korištenjem zdravstvenih kapaciteta, lošom organizacijom i negativnim poslovanjem javnih zdravstvenih ustanova, neadekvatnom koordinacijom rada na nivou primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite, te neprovođenjem ranije utvrđene strategije, doveli do nedopustivo lošeg stanja i potpunog kolapsa sektora javnog zdravstva.

Reforma zdravstvenog sistema u BiH je vrlo opsežan i složen proces, koji se ne može razmatrati odvojeno od sveukupnih reformi društva u BiH i osnaživanja privredne situacije. Dosada su se isključivo uvodile restriktivne mjere štednje i ograničavanje listi esencijalnih lijekova.

Potrebno je osigurati da se izvrše promjene u sljedećim segmentima zdravstvenog sistema:

Finansiranje javnog zdravstva

- Promjene na svjetskom tržištu jasno pokazuju da su nerealna očekivanja domaće vlasti i javnosti da se sadašnji socijalni model finansiranja održi i u budućnosti. Najveći dio javnih sredstava za zdravstvenu zaštitu prikuplja se od poslodavaca, odnosno od osiguranika, doprinosima za obavezno zdravstveno osiguranje, odnosno namjenskim porezima rezerviranim za zdravstvo, čiju osnovicu čine plaće zaposlenih. Stoga je nužno obezbijediti i druge izvore finansiranja javnog zdravstva, a to je jedino moguće povećanjem sredstava za finansiranje zdravstva iz poreznih prihoda. Recimo, povećanjem odnosa doprinosa i poreza iz javnih izvora, posebice iz dodatnog poreza na visokotarifne robe, odnosno izdvajanjem od akciza na duhan i alkohol. Povećanje tih akciznih stopa će omogućiti značajan priliv sredstava, koji će se prebacivati u posebne fondove unutar zdravstvenog sistema, kao što je Federalni fond solidarnosti.
- Uvođenje diferencirane porezne stope PDV-a: Previsoka stopa PDV-a u velikoj mjeri opterećuje troškove zdravstvene zaštite, te je za skupe lijekove, citostatike, dijalizu, posebna medicinska pomagala, te liječenje posebnih programa od nacionalne važnosti, nužno uvesti diferenciranu stopu PDV-a i uskladiti je s pozitivnim poreznim praksama u EU.
- Uvođenje proširenog i dobrovoljnog privatnog zdravstvenog osiguranja predstavlja alternativu standardnom modelu finansiranja zdravstvenog osiguranja. Evropski tzv. "Bismarckov" model socijalnog osiguranja je jedini model u BiH, no nužno je izvršiti promjene u oblasti zakonodavstva kojima će biti omogućeno uvođenje privatnog zdravstvenog osiguranja, uz postojeće obavezno osiguranje.
- Uvođenje dodatnih mehanizama kontrole finansiranja zdravstva: Dosadašnja kontrola naplate doprinosa iz plaća za obavezno zdravstveno osiguranje je bila u ingerenciji Porezne uprave FBiH i nije niti jednim dijelom omogućena kontrola i od strane kantonalnih/županijskih, odnosno entitetskih zdravstvenih fondova.

■ Racionalizacija alociranja sredstava iz kantonalnih budžeta za finansiranje zdravstva:

S obzirom na to da je nadležnost kantona/županija finansiranje primarne zdravstvene zaštite kao i dijela sekundarne i tercijarne zaštite, nužno je izvršiti kvalitetniju alokaciju sredstava namijenjenih finansiranju javnog zdravstva, jer se troškovi zdravstvenih usluga povećavaju svake godine, a sredstva se alociraju prema zastarjelim podacima. Na taj način svake godine imamo prisutan deficit budžetskih sredstava u sistemu javnog zdravstva te je nužna preraspodjela tih sredstava kao i kvalitetniji sistem planiranja. Također, nužno je zakonski zabraniti kapitalna ulaganja u zdravstvenu infrastrukturu iz sredstava kantonalnih/županijskih zdravstvenih fondova te Federalnog zdravstvenog fonda, jer sredstva, koja se iz plaća odvajaju po osnovu doprinosa za zdravstveno osiguranje, trebaju služiti isključivo za finansiranje zdravstvene zaštite osiguranika. Ta sredstva, prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti FBiH, nije dozvoljeno koristiti za izgradnju bolnica, domova zdravlja, renoviranje istih, te ostale kapitalne investicije, a što je isključivo pravo i obaveza entitetskih ministarstava zdravstva.

Pružanje usluga u javnom zdravstvu

- Uspostava javno-privatnog partnerstva u zdravstvenom sistemu: U velikom broju javnih zdravstvenih ustanova, naročito u primarnoj zdravstvenoj zaštiti, postoji veliki dio potpuno neiskorištenog prostora, kojeg je nužno staviti na raspolaganje privatnom zdravstvenom sektoru. Na taj način bi se prikupila dodatna sredstva za finansiranje plaća uposlenika u primarnoj zdravstvenoj zaštiti te poboljša kvalitet i dostupnost usluga.
- Usaglašavanje kantonalnih i federalnih propisa o korištenju zdravstvenih usluga na osnovu kojih će biti omogućeno nesmetano korištenje zdravstvenih usluga svim osiguranicima i korisnicima zdravstvenih usluga gdje god se korisnik zatekne.
- Uvođenje informacionih tehnologija: Potpunom informatizacijom i međusobnim povezivanjem u jedinstven informacioni sistem ambulanti i domova zdravlja, bolnica i kliničkih centara, te apotekarskih ustanova, kao i uvođenjem elektronskih recepata, bit će omogućena kvalitetnija i brža zdravstvena usluga na svim nivoima zdravstvene zaštite, koja će cijenu zdravstvenih usluga učiniti nižom te, u konačnici, proizvesti velike uštede u sistemu zdravstvene zaštite.

Upravljanje sistemom javnog zdravstva

- Koordinacija između nivoa vlasti u FBiH: Izvršiti promjene unutar Zakona o zdravstvenom osiguranju kojim će se omogućiti transparentno prikupljanje finansijskih sredstava i kontrolan njihovog trošenja te uspostaviti jasni i racionalni mehanizmi međukantonalnog finansiranja zdravstvenog sistema unutar FBiH.
- Uvođenje profesionalnog upravljačkog kadra: Veliki problem u upravljačkoj strukturi svih javnih zdravstvenih ustanova u BiH predstavlja neadekvatno educiran kadar, koji se postavlja na upravljačke funkcije prema stranačkoj pripadnosti, bez ikakvih prethodnih iskustava u upravljanju zdravstvenim ustanovama. Nužno je maksimalno profesionalizirati takve funkcije i uvesti menadžerske pozicije, sa stručnjacima koji imaju adekvatno iskustvo i izvrsne rezultate u upravljanju te organizirati javne konkurse za takve pozicije s jasno izrađenim programima sanacije postojećih stanja unutar pojedinih zdravstvenih ustanova.

- Racionalizacija resursa unutar zdravstvenih ustanova: Ovaj segment predstavlja značajne promjene u smislu racionalizacije bolničkih kapaciteta, smanjenja boravka pacijenata u bolnicama te uvođenje dnevnih bolnica u velikim kliničkim centrima. Ovom racionalizacijom napravile bi se dodatne uštede u poslovanju velikih bolnica i kliničkih centara i omogućila njihova bolja kapacitiranost.
- Transparentnost utroška javnih sredstava: Otvaranje tokova novca i agresivnije publiciranje obavljenih javnih nabavki, kao i bolje upravljanje politikom javnih nabavki bi napokon uveli pravednost, konkurentnost, efikasnost i racionalnost u proces nabavke medicinskih sredstava, opreme i lijekova. Imamo sistem koji već 25 godina funkcionira na principu obnavljanja istih nabavki i privilegiranja određenih dobavljača putem propisivanja preferenci kojeim idu u korist. To otvara mogućnost nezasluženog bogaćenja pojedinaca od javnog novca, nanoseći direktnu štetu budžetu s obzirom na to da se sredstvima ne raspolaže u najboljem interesu.

Kadrovska rješenja

Bosna i Hercegovina je pod sve većim pritiskom nedovoljne kadrovske širine, a pritisak je najočitiji upravo u zdravstvu. Doktori i drugo osoblje koje prođe naš obrazovni, javno finansirani, sistem s punim pravom biraju odlazak u zapadne zemlje. S druge strane, imamo praksu da nam neke od najvećih stručnjaka u svojim oblastima kupuju klinike iz inostranstva, koje im omogućavaju bolju zaradu, društveni i profesionalni status.

U manjim sredinama nedostatak zdravstvenog osoblja je već primjetan, a uskoro ga možemo očekivati i unajvećim kliničkim bolničkim ustanovama. Vrijeme općeg intenzivnog tehnološkog razvoja pozitivno utiče i na razvoj zdravstvene njege, a sporost adaptacije našeg sistema na savremene tehnologije će potrajati uslijed kadrovskih nedostataka.

Zbog toga država mora ponuditi ljekarima i medicinskom osoblju otvoreniji i fleksibilniji radnopravni status i to kroz naredne korake:

- Kombinovanje privatne i javne ljekarske prakse. Ovaj pristup ne bi trebao biti tabu tema, već se ljekarima i ostalom medicinskom osoblju treba ponuditi kao opcija. Oni ljekari koji sebe vide kao dobre upravitelje, imaju ambiciju za nestandardni i dinamičniji pristup u radu, trebaju imati mogućnost za kombinovanje prakse. Ovakav sistem kod nas već postoji, ali ga je neophodno voditi na transparentniji i pravedniji način, uz što manje kolateralne štete u javnom zdravstvu,
- Lakše i brže uključivanje mladog kadra u sistem kroz fleksibilnije modele finansiranja i sufinansiranja specijalizacije, pa čak i u privatnim klinikama,
- Liberalizacija ugovornih osnova koja bi se oslanjala na performanse ljekara, stručni kvalitet, domaća i međunarodna priznanja te analizu iskustava pacijenata,
- Smanjivanje pritiska na pojedine ljekare kroz reorganizaciju puta pacijenta od primarne do tercijarne zdravstvene skrbi.

Programski i razvojni kapaciteti

Reforma i unapređenje zdravstvenog sektora ne može se svoditi samo na organizaciju i reorganizaciju trenutnih kapaciteta i modela zdravstvenog sistema i programa koje taj sistem nudi. Razvojem društva, promjenama načina života i resursa kojima se koristimo svakodnevno se suočavamo i s novim zdravstvenim izazovima. Standard zdravlja, a posljedično i zdravstvene skrbi nije isti kao prije 30-40 godina, samim tim pristup uspostavljanju zdrave zajednice i zdravog društva mora biti moderniziran.

Neophodno je intenzivnije razmišljati o onome što je potrebno uraditi i prije same intervencije u zdravstveni problem, ali i o onom kakve alate i metode koristimo za to.

Naša stranka planira promicati:

- Značajno veće procentualno ulaganje u preventivnu zdravstvenu skrb. Mi želimo imati zdravstveni sistem koji nas potiče na kontinuirane preglede, skrininge potencijalnih onkoloških oboljenja, stvarno korištenje primarne zdravstvene zaštite, edukacije od najmlađe dobi o značaju zdravlja, sudjelovanje u javnom prostoru i promociju pozitivnih zdravstvenih rješenja, kontrolisanje tržišta i poticanje zdravije ishrane, seksualnog i reproduktivnog zdravlja i ništa manje važnog mentalnog zdravlja,
- Planiramo osnovati medicinski naučni institut koji će se baviti razvojem metoda za poboljšanje zdravstvene skrbi u skladu sa savremenim praksama,
- Potrebno je interdisciplinarno djelovanje u pogledu zdravstvene skrbi u koje treba uključiti predstavnike tehničkih, medicinskih, društvenih i humanističkih nauka,
- Želimo uključiti nove tehnologije u svakodnevnu zdravstvenu zaštitu, olakšati komunikaciju pacijenta i zdravstvenog sistema, povezivati iskustva pacijenata, komunicirati s njima putem digitalnih aplikacija i omogućiti neki vid zdravstvene skrbi na daljinu.

Legalizacija kanabisa

Naša stranka prva je, još 2017. godine, pokrenula priču o legalizaciji marihuane u medicinske svrhe te je Ministarstvu za sigurnost BiH uputila inicijativu za skidanje konoplje s Popisa opojnih droga. Smatramo da je daljnje držanje kanabisa na listi zabranjenih tvari i biljaka pogrešno jer se kosi s mišljenjem struke i modernim legislativnim trendovima. Naime, mišljenje Komore magistara farmacije FBiH, Komisije za sprečavanje zloupotrebe opojnih droga i najvažnije, Komisije za opojne droge UN-a je da kanabis treba brisati s listi zabranjenih supstanci. Također, Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) uputila je preporuke svim zemljama članicama za legalizaciju kanabisa u medicinske svrhe. Odavno je dokazano da kanabis ili njegovi ekstrakti pomažu pacijentima koji boluju od različitih oblika kancera i multiple skleroze.

Razlog zašto to do sada nije urađeno je prije svega trom i nezainteresiran sistem koji tvrdoglavo insistira da se kanabis, suprotno mišljenju struke, zadrži na istoj listi sa supstancama poput heroina. To uvelikonanosi štetu našem društvu, posebno svim našim sugrađanima i sugrađankama kojima je ova biljka potrebna za liječenje ili olakšanje simptoma bolesti.

Legalizacija kanabisa imala bi i dalekosežnije pozitivne posljedice. Naime, država bi imala još jedan izvor poreznih davanja, pokrenula bi se legalna domaća proizvodnja, standardizirala bi se prodaja po pitanju sastava i kvalitete proizvoda, omogućilo bi se zapošljavanje, a u konačnici bi se uništilo icrno tržište, čime bi se uštedjelo i na troškovima represivnog aparata. Pored navedenog, legalizacija uvoza sjemena industrijske konoplje još uvijek čeka blagonaklonost zakonodavaca u BiH. U zemljama regiona, poput Hrvatske i Srbije, ova vrsta konoplje se uzgaja i prodaje bez ikakvih prepreka. Vlakna koja se dobijaju od ove biljke odlikuje iznimna čvrstoća, elastičnost i dugotrajnost, pa se ista upotrebljavaju za proizvodnju užadi, konopca, jedara, platna, odjeće i obuće, cerada, šatora, ribarskih mreža, vatrogasnih cijevi i opreme, vreća, konjske sprežne opreme, itd.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

PRISTUPAČNO I KVALITETNO OBRAZOVANJE

**NAŠA
STRANKA**

Načela obrazovanja moraju biti dostupnost, stručnost, transparentnost, objektivnost, nulta tolerancija na diskriminaciju, povezanost teoretskog s praktičnim i primjenjivim i kreativnost. Neizostavni su, također, društvena odgovornost i empatija. Obrazovanje je dvosmjernan proces, svi sudionici moraju biti aktivni učesnici u ostvarenju gore navedenih načela. U obrazovanju je potrebna podrška djeci u raznolikosti, podrška nastavnicima u kreativnosti, podrška roditeljima u izgradnji povjerenja u obrazovni sistem.

U osnovne škole upisano je 282.946 učenika, a u srednje škole je upisano 124.148 učenika. Prosječni omjer učenika po jednom nastavniku je 7,1, što Bosnu i Hercegovinu smješta iznad EU i OECD prosjeka, odnosno ukazuje da u BiH ima veći broj nastavnika po učeniku nego što je slučaj sa zemljama EU.

Obrazovni sistem u BiH je izrazito decentraliziran i fragmentiran, te njegova struktura umnogome reflektira kompleksan ustroj državnih struktura.

Sistem upravljanja u obrazovanju je u BiH podijeljen na dva podsistema, i to:

- Upravljanje organizacijom obrazovnog procesa (finansijska, pravna i administrativna pitanja),
- Upravljanje kvalitetom (obrazovni sadržaji, metode, evaluacija studenata, itd.)

Obrazovni sistem u BiH se finansira iz entitetskih, kantonalnih i opštinskih budžeta. Udio obrazovanja u finansiranju iz državnog budžeta je vrlo mali.

Problem obrazovanja u Bosni i Hercegovini se treba posmatrati kroz dva povezana, ali ipak odvojena fenomena. Prvi je politički kontekst koji se reflektira na obrazovanje, a drugi je empirijsko stanje u obrazovnog sistema Bosne i Hercegovine kojeg nam je otkrilo PISA istraživanje iz 2018. godine.

Efekt političkog konteksta na obrazovanje u Bosni i Hercegovini je očit i poznat je najširoj javnosti u Bosni i Hercegovini, ali i šire. Kompleksni državni aparat i visoka decentralizovanost obrazovnog sistema, nastali kao posljedica etnonacionalističkih politika i podjela, stvorila je fragmentaciju obrazovanja koja je rezultirala s preko 30 različitih zakona o obrazovanju, te četiri ministarstava i tri agencije koje se na raznim nivoima bave obrazovanjem.

Nepostojanje jedinstvenih osnovnih obrazovnih standarda na nivou države/entiteta, evidentna etnička segregacija u osnovnom i srednjem obrazovanju, nepovezanost politike obrazovanja s tržištem rada, politikama zapošljavanja i nepostojanje strukture za nadzor efikasnosti i kvaliteta rada obrazovnih institucija te adekvatnog analiziranja i mjerenja kvaliteta obrazovnih programa posljedica je efekta političkog konteksta.

Uz sve to, obrazovanje nije imuno na glavnu boljku našeg društva – korupciju. Korupcija se provlači obrazovnim sistemom od predškolskog do visokoškolskog, a sve to dovodi do potkapacitiranog kadra. Sistem sadrži elemente korupcije od davanja ocjena i upisa u školu, do akreditiranja visokoobrazovnih ustanova u Bosni i Hercegovini.

Efekat ovakvog pristupa obrazovnom sistemu se morao oslikati na prvom i za sada jedinom PISA testiranju koje je sprovedeno 2018. godine u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina se našla na zabrinjavajućem 62. mjestu od 79 zemalja. Rezultati koje su djeca u Bosni i Hercegovini ostvarila iz oblasti čitanja, matematike i prirodnih znanosti su značajno ispod prosjeka vršnjaka u zemljama OECD-a.

Uzimajući u obzir sve faktore koji oblikuju obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini, a vodeći se principom pravednog, pristupačnog, kvalitetnog i personaliziranog obrazovnog procesa koji svima daje jednaku mogućnost i startnu poziciju, te počiva na premisi javno finansiranog obrazovnog procesa, Naša stranka se zalaže i aktivno će raditi na ostvarivanju idućih ciljeva:

- Utvrđivanje jasnog obrazovnog standarda i programskog jezgra na nivou Bosne i Hercegovine, koji će približiti obrazovne standarde i prakse u Bosni i Hercegovini, kako jedne s drugima, tako i s normama i standardima Evropske unije,
- Uvođenje obaveznog entitetskog/državnog eksternog maturalnog ispita na kraju četverogodišnjeg srednjeg obrazovanja,
- Uklanjanje neprimjerenih naziva odgojno-obrazovnih ustanova u Bosni i Hercegovini, eliminisanje sistema „dvije škole pod jednim krovom“, revidiranje sadržaja udžbenika i programa koji potiču etničke podjele i mržnju,
- Provođenje kontinuiranog istraživanja i centraliziranih testiranja koji će analizirati stanje na svim obrazovnim nivoima,
- Ključni faktor za adekvatno poboljšanje obrazovnog sistema se nalazi u predškolskom programu. Moramo raditi na tome da svako dijete u BiH ima priliku da pohađa predškolsko obrazovanje, u kojem će dobivati prve poticaje za učenje, čitanje, računanje i jezike,
- Da bi svako dijete u Bosni i Hercegovini moglo pohađati predškolsko obrazovanje neophodni su infrastrukturni kapaciteti, izgradnja vrtića, odnosno jače uključivanje privatnih predškolskih institucija u sistem, kroz mehanizme poticaja i centralnog reguliranja programskih aktivnosti vrtića,

- Pokazalo se da Bosna i Hercegovina ima tehničke i materijalne kapacitete za smanjivanje razrednih odjeljenja. Smatramo da se za odjeljenja u osnovnoj školi gornja granica treba postaviti na 20, a u srednjoj školi na 25. Trenutno upravljanje razredima od 30 i više učenika je previše stresno i onemogućava nastavni kadar da se adekvatno posveti svakom učeniku i njegovim individualnim preferencijama i potrebama,
- Neophodno je kontinuirano ulaganje u nastavni kadar, kako u njihov proces edukacije i dodatne izgradnje, tako i u mogućnost stvaranja autonomnih programa. Nastavni kadar bi trebao imati kvartalni budžet na raspolaganju kojeg bi morao utrošiti u nove nastavne instrumente, edukaciju i razvoj programa. Uporedo se mora umanjiti birokratsko opterećenje nastavnog kadra i trošenje njihovog vremena na administrativne i tehničke zadatke,
- Omogućiti usmjeravanje učenika u skladu s njihovim preferencijama i interesovanjima već u osnovnoj školi, kako se prilikom upisa u srednju školu učenici ne bi zadesili pred odlukom koju moraju da donesu o svojoj budućnosti, a na koju nisu spremni,
- Stipendijama poticati upisivanje u srednje škole deficitarnih zanimanja i prilikom izbora škola roditeljima i učenicima jasno predstavljati mogućnosti i izazove svake od mogućih opcija,
- Smanjivati socijalnu, demografsku i kvalitativnu razliku između gimnazija i tehničkih škola, te otvarati perspektivu tehničke škole učenicima u njihovom potencijalnom zapošljavanju,
- Uspostaviti i unaprijediti formalnu saradnju između malih i srednjih preduzeća i obrazovnih institucija kroz studijske programe,
- Obezbijediti adekvatne materijalne i programske uslove za rad s djecom s invaliditetom, poremećajem pažnje i drugim sličnim stanjima,
- Primjena usvojenih dokumenata o obrazovnim potrebama povratnika, Roma i drugih manjina,
- Revizija akreditiranih visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini,
- Standardiziranje kvaliteta, kriterija i procesa u svim visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini,
- Razvoj javnog obrazovnog sistema kroz proširenje materijalnih, tehničkih i ljudskih kapaciteta na visokoškolskim ustanovama. Nastavnom kadru se moraju osigurati istraživački kapaciteti, kako bi visokoškolske ustanove u BiH postale naučni centri, a prestale biti ideološke učionice,
- Povećati slobodu u kreiranju programskog sadržaja uz centralnu regulativu kurikuluma kroz kontinuirani usmjereni nadzor nad procesima prenošenja znanja i ocjenjivanja,
- Poboljšati poziciju studenta i učenika, od njihovog socijalnog i materijalnog statusa, do demokratske mogućnosti za sudjelovanje i nadzor rada na fakultetima i školama. Studenti i učenici moraju učestvovati u kreiranju edukativnih procesa.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

RAZVIJAJUĆI KULTURU, GRADIMO ZDRAVO DRUŠTVO

**NAŠA
STRANKA**

Kultura je kapital Bosne i Hercegovine. Svoju prepoznatljivost po umjetničkom i kulturnom stvaralaštvu i baštini Bosna i Hercegovina i danas dograđuje izvanrednim dosezima svojih umjetnika i kulturnih radnika. Nažalost, ovi rezultati se dosežu ne zahvaljujući, nego unatoč odnosu administracije. Do sada je kulturna djelatnost bila na margini društvenog interesa, te je umjesto ulaganja dobijala pomoć: time je bila obesnažena, osuđena na improvizaciju i na ograničeni doseg. U uvjerenju da kultura treba da ima centralni status, Naša stranka želi da postane partner djelatnicima na polju kulture i radi na stvaranju uslova da svoj potencijal ostvare u punom kapacitetu. Naša stranka prepoznaje da kultura ne troši nego stvara i da je ulaganje u kulturu investicija u vrijednost koja društvu ostaje i od koje društvo ima višestruke dobrobiti.

Kultura je osnovna ljudska potreba, a stanovnici BiH su tome svjedoci. U opsjednutom Sarajevu za četiri godine realizirano preko 2000 umjetničkih događaja – koncerata, izložbi, predstava, a kulturno naslijeđe je branjeno ravnopravno s ljudskim životima. Publika je svoje pravo na kulturu branila čak i u situaciji najveće opasnosti. Ova potreba u bosanskohercegovačkom društvu mora biti prepoznata, a njena snaga treba biti putokaz da se stvarateljima umjetnosti i kulture u inenoj publici mora obezbijediti dostojanstveno djelovanje, svakodnevno prisutno u životu svih građana, a posebno mladih.

Budućnost otvorenog, osviještenog, empatijskog, kosmopolitskog, osnaženog, građanskog bosanskohercegovačkog društva možemo ostvariti samo sa snažnim kulturnim sektorom.

Zbog toga Naša stranka iskazuje opredjeljenje prema razvoju kulture kao području centralnog interesa i mi smatramo:

- Da je kultura osnovna ljudska potreba i osnovno ljudsko pravo, te da joj svi građani moraju imati pristup,
- Da je kultura vrijednost koja čini naš identitet. Obaveza je da zaštitimo stvaranje u umjetnosti i kulturi i da podstičemo kreiranje novog naslijeđa za buduće generacije,
- Da je kultura domen u kojem bilježimo svijest i znanje o sebi,
- Da je kultura prostor u kojem saznajemo o drugom. Kroz kulturu stvaramo svojmultikulturni identitet, negujemo empatiju prema manjinama i drugačijima,
- Da je kultura naše ogledalo i most prema vani. Zbog toga težimo međunarodnoj relevantnosti naše umjetničke i kulturne produkcije,
- Da kultura ima ogroman razvojni potencijal koji prepoznajemo kroz razvoj javnog prostora,
- Da kulturnu historiju stvaraju umjetnici, te da zbog toga moraju biti prepoznati, zaštićeni i podržani,
- Da kultura ima veliki potencijal da bude generator ekonomskog razvoja,
- Da kulturna produkcija mora imati adekvatne uslove za djelovanje,
- Da je umjetničko i kreativno izražavanje dio slobode izražavanja u društvu, te da zbog toga umjetnici moraju biti zaštićeni od cenzure i bilo kakvog oblika pritiska ili zastrašivanja. Također, umjetnici moraju imati i materijalnu sigurnost kako bi mogli biti rasterećeni pritiska prilikom izražavanja.

Pozivajući se na navedene principe Naša stranka predlaže sljedeće mjere:

- Sistemsko prepoznavanje uloge kulture kao centralne društvene vrijednosti. Strateškim planiranjem i osiguravanjem većeg budžetskog udjela ćemo osigurati centralnu poziciju kulturi kao generatoru razvoja,
- Revizija i restrukturiranje sistema finansiranja kulture iz javnih izvora. Moramo odvojiti grantove po sektorima/djelatnostima, napraviti razgraničenje između komercijalnih i nekomercijalnih oblika kulture i postaviti stručne komisije koje će vršiti evaluaciju prijava i odobravanje finansiranja,
- Revizija i unapređenje sistema upravljanja kulturom u javnom sektoru. Upravljačke strukture moraju biti sastavljene od eksperata u oblastima relevantnim za njihovo djelovanje. Također, potrebno je uspostaviti kantonalne savjete za kulturu koje će činiti najistaknutiji djelatnici u oblasti kulture,
- Poticanje djelovanja nezavisnog sektora kao nosioca projekata od najvišeg značaja u kulturi u BiH. Potrebna je strateška podrška organizacijama i pojedincima. Pored redovnih, potrebno je uspostaviti strateške grantove za podršku razvoja nezavisnog sektora i višegodišnjih grantova kao osnove za planiranje razvoja i aktivnosti,
- Razvijanje programa za podršku aktivnosti mladih u kulturi. Želimo da mladi kroz projekte stipendiranja, podršku za odlazak na festivale, majstorske radionice imaju priliku za istraživanje i izgradnju. Potrebno je provesti plansku integraciju umjetnosti u obrazovni sistem, stimularati osnivanje kino klubova, horova, muzičkih ansambala po školama,

- Pojačat ćemo fokus na zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa. Svjedočimo svakodnevnom uništavanju i zapuštanju već proglašanih nacionalnih spomenika. Potrebno je donijeti zakon o kulturnoj baštini kojim ćemo zaštititi naše spomenike i razviti sve potrebne metode zaštite, od nadležne institucije, izrade baza podataka, arheoloških istraživanja, digitalizacije građe, kao i osmisliti modele finansiranja,
- Moramo podržati razvoj umjetnosti kao prostor stvaranja novog kulturnog naslijeđa. Namjenskim grantovima ćemo stimulirati stvaranje i osiguravati otkup originalnih umjetničkih djela, Podrška internacionalizaciji bosanskohercegovačke kulture. Potrebno je podržavati regionalno i internacionalno umrežavanje, odvajati sredstva za mobilnost bh. umjetnika i kulturnih radnika (festivali, sajmovi, turneje), te poticati prevođenje naših djela na strane jezike,
- Decentralizacija i njegovanje različitosti u kulturnoj produkciji. Moramo osigurati široku dostupnost kulturi, njegovanje kulture u zajednici i participaciju građana u kulturnoj produkciji kroz sistemsku pomoć u radu domova kulture i drugih institucija,
- Izgradnja nove i obnavljanje stare kulturne infrastrukture je jedan od neospornih prioriteta našeg djelovanja. Izgradnja objekata kao što je Muzej Ars Aevi, Muzej Holokausta, koncertne dvorane i drugih, uz nužnu sanaciju postojećih objekata se pod hitno mora pokrenuti.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

SPORT SVIMA

**NAŠA
STRANKA**

Bosanskohercegovački sport je već decenijama u krizi. Osrednji rezultati koje naši sportisti i sportski kolektivi postižu sasvim sigurno nisu proizvod izostanka talenta i želje za sportskim radom i uspjesima, već izostanka kvalitetne infrastrukture, materijalnih i ljudskih kapaciteta, ali i suštinske želje vlasti da se u ovom segmentu napravi iskorak.

Otužnost, osrednjost, mučenje i stalno suočavanje s opstankom i preživljavanjem je simbol bosanskohercegovačkog sporta u 21. stoljeću. Objektivno posmatrajući, značajni sportski uspjesi se mogu prebrojati na prste jedne ruke, kao što je nekoliko plasmana na svjetska i evropska prvenstva reprezentacija iz kolektivnih sportova, nekoliko medalja u individualnim sportovima i teška prosječnost na klupskom nivou.

Nekoliko individualnih uspjeha, dominantno u manje popularnim sportovima i ženskim kategorijama, opovrgava konstataciju da su ljudi u Bosni i Hercegovini manje talentovani od sportista u drugim zemljama, već ukazuje da je pristup sportu i sistematičnost pristupa u tim zemljama toliko daleko otišla, da nam je konkurentnost do daljnjeg onemogućena.

Fudbal i košarka su najbolji primjer naše nekonkurentnosti na evropskom, ali i regionalnom sportskom nivou. Od zemlje koja je imala evropske prvake i polufinaliste najznačajnijih klupskih takmičenja, postali smo zemlja kojoj je pojam plasman u neko od najznačajnijih klupskih takmičenja.

Jedan od ključnih problema u bh. sportu je i finansijska neodrživost sportskih kolektiva, naročito onih najvećih i s najdužom tradicijom koji se kontinuirano bore da opstanu. Nekadašnji sportski simboli su pred gašenjem, a adekvatni modeli se ne pokušavaju naći, već se „životari“ na dva načina, a to su pretenzija za ovisnost o javnom novcu i netransparentna ulaganja inostranih i domaćih investitora kojima sportski kolektivi često služe kao „praonice“ novca ili mjesta za poresku manipulaciju. Oba sistema funkcionisanja su neodrživa i nužno vode ka ponovnim kriznim periodima koji klubove dovode na rub opstanka

Kriza sporta u Bosni i Hercegovini nije manifestna samo na profesionalnom, već i na rekreativnom nivou. Izraženo niska stopa sportske aktivnosti, kao i stopa pretilosti ukazuju da je rekreativni sport na lošem nivou, te da stilovi života u BiH ne uključuju učestalu sportsku aktivnost. Bavljenje rekreativnim sportom je važno zbog mentalnog i fizičkog zdravlja, kao i zbog stope zadovoljstva životom u BiH. Rekreativni sport je svojevrsni alat u zdravstvenoj zaštiti koji se u BiH ne potiče, te su ulaganja u ovaj segment ili nepostojeća ili potpuno suprotna trenutnim trendovima na globalnom nivou.

Pristup sportu u Bosni i Hercegovini mora biti slojevit i podijeljen u različite sektore na kojima se mora raditi, a to su: profesionalna sportska infrastruktura, rekreativna sportska infrastruktura i programi poticaja rekreativnog sporta, programi podrške mladima, programi podrške vrhunskom sportu, programi razvoja sportskih metoda i stručnih naučnih kapaciteta, te izmjena organizacije sportskih društava i njihovo otvaranje za potencijalne investicije.

Naša stranka će se u nastupajućem vremenskom ciklusu zalagati za dostizanje i implementaciju idućih ciljeva:

- Podrška sportskim savezima i profesionalnim sportskim klubovima u izgradnji infrastrukture. Ovaj proces je potrebno provoditi na racionalan i postepen način, te vršiti investiranje u infrastrukturu u skladu s potrebama sportista, sportistkinja i u skladu s investicijskom politikom podrške sportovima u kojima je lakše ostvariti međunarodnu konkurentnost,
- Smatramo da je nerazumno insistiranje na megalomanskim projektima, poput nacionalnih arena s 50.000 sjedećih mjesta. Želimo podržavati postepena i ravnomjerno raspoređena ulaganja u stadione, dvorane i bazene, kojima će se omogućiti većem broju građanki i građana dostupnost kvalitetnih sportskih borilišta i trenažnih površina na kojima mogu razvijati svoje vještine,
- Investiranje u manje popularne sportove u kojima imamo relevantne rezultate u cilju povećavanje masovnosti i interesa i olakšavanje procesa profesionalizacije,
- Ulaganje u rekreativnu sportsku infrastrukturu je značajan instrument investiranja u zdravlje stanovništva, ali i vraćanja dijela onoga što porezni obveznici investiraju u javni sektor. Transformacija s kolektivnih sportova na individualne nije nova stvar. Naša rekreativna infrastruktura mora pratiti tu transformaciju, ali i trendove u rekreativnom sportu. Ovu infrastrukturu treba razvijati u saradnji s interesnim sportskim grupama i u skladu s potrebama korisnika,
- Važno je osmisliti programe podrške vrhunskom sportu, koji iz godine u godinu postaje sve skuplji i teže održiv. Država mora osmišljavati pametna rješenja kojima će se podržavati vrhunski sport, a da to ne bude direktnim grantovskim izdvajanjem sredstava iz budžeta. Mehanizmi poput subvencioniranja privatnih sponzorstava, taksenih i poreskih olakšica sportskih sponzora i sličnih privilegija se trebaju koristiti u procesu podrške. Nije dobro priključivati klubove i pojedince na budžet, već uključivati aktivnu privredu u sportska dešavanja,
- Stipendiranje i finansijska podrška mladim, kao i vrhunskim sportistima se trebaju uspostaviti kao praksa na svakom nivou vlasti. Ovo je dio u kojem država treba da osigura materijalnu bazu svakom perspektivnom i vrhunskom sportisti, bazu u kojoj njegova socijalna i ekonomska sigurnost nije upitna, a njegova sportska, poduzetnička i rezultatska sposobnost će mu omogućiti dodatnu nadogradnju. Moramo najbolje sportiste motivirati da ostaju u sportu,

- U ovom trenutku značajno kasnimo za većinom zemalja svijeta u metodološkom dijelu sportskog razvoja, što se manifestira na sportskim rezultatima. Naši sportisti ne mogu da dosegnu nivo performansi koji je standard u vrhunskom sportu, a naročito su daleko od onih najboljih. Također, taktički, tehnički i intelektualno svakodnevno podbacujemo u našem radu. Zbog toga je neophodno bolje i efikasnije podržavanje naučnih programa u sportu, kao i uključivanje i izgradnja interdisciplinarnog naučnog pristupa u cilju ostvarivanja relevantnih sportskih rezultata,
- Klubovi u Bosni i Hercegovini su sportska udruženja građana, a ne privredna društva. Ovakav status onemogućava ili otežava investiranje u sportske klubove trećim pravnim ili fizičkim licima. Trenutne investicije su netransparentne ili su na granici legalnosti, a to omogućava ilegalnu privatizaciju, zatvaranje klubova i pranje novca kroz sportska udruženja. Moramo donijeti zakone koji će omogućiti investiranje u sportska društva, tako da investiranje bude održivo, transparentno i prije svega apsolutno legalno.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

POSAO, STANOVANJE I SLOBODA MLADIMA!

**NAŠA
STRANKA**

Zapošljavanje

Nezaposlenost je jedan od najvećih problema s kojima se mladi danas suočavaju. Prema Anketio radnoj snazi u Bosni i Hercegovini nezaposlenost iznosi preko 60% (mladi iz dobneskupine od 15 do 24 godine), odnosno 36,1% (mladi iz dobne skupine od 25 do 34 godine). Dodatno alarmantni podaci su da je polovina nezaposlenih u kontinuitetu nezaposleno dvije godine i duže, te da veliki broj nezaposlenih posjeduje fakultetske diplome. Dakle, evidentno je da imamo tri uzroka ovakvom stanju: nerazvijena privreda, nekonkretan rad službi za zapošljavanje i obrazovni sistem neprilagođen potrebama tržišta rada.

Stoga je potrebno raditi na uspostavljanju institucionalnog okvira za omogućavanje zapošljavanjamladih, počevši od lokalnog nivoa, poboljšavanjem ili uspostavljanjem mehanizama podrške (samo)zapošljavanju, te inkorporiranjemovog mehanizma u razvojne strategije ili strategije prema mladima. Set mjera koje bi morale biti dio ovog mehanizma su:

- Uvođenje grace perioda pri registraciji biznisa za mlade u BiH. Prvih godinu dana mlade osobe koje se odluče pokrenuti svoj biznis trebaju biti oslobođene izmirivanja svih ili dijela obaveza prema državi (porezi, doprinosi, takse i sl.),
- Ukidanjem minimalnog osnivačkog kapitala za registraciju biznisa olakšava se samozapošljavanje i djelovanje mladih ljudi van crnog tržišta. Ova mjera ne treba biti ograničena samo na mlade, ali se pilot projektom treba fokusirati na njih,
- Skraćivanje procedura i reduciranje troškova koji nastaju prilikom registracije biznisa,
- Olakšano obavljanje pripravnčkog i volonterskog rada uz smanjene procedure i troškove koji su posljedica obavljanja takvog rada za poslodavca i radnika,

- Firmama omogućiti fiskalne olakšice u slučaju zapošljavanja mladih osoba,
- Ojačavanje podrške institucija vlasti prilikom pokretanja start-up programa, od pripreme poslovnog plana, finansiranja, olakšavanja procedura za apliciranje i pokretanje, isplate sredstava i monitoringa progressa do podrške nakon početnog formiranja start-up kompanija kroz poslovne inkubatore i akcelerateore koje podržava lokalna zajednica ili kanton.

Stanovanje

U našoj državi preko 70% posto mladih živi u stanu ili kući koji su u vlasništvu njihovih roditelja. Naši mladi se u odnosu na evropske zemlje kasno odvajaju od svojih roditelja, upravo zbog nemogućnosti rješavanja stambenog pitanja, a ranije se odvajaju uglavnom zbog studiranja u inostranstvu. Da bi kupili stan ili kuću i osamostalili se mladi su prinuđeni koristiti se kreditima komercijalnih banaka čije su kamatne stope iznimno visoke. Pored toga, cijene stanova, kuća i građevinskog zemljišta konstantno rastu. Kao posljedica nemogućnosti pronalaska stalnog zaposlenja, malih primanja i kreditne nesposobnosti, mladi odlaze u druge države u kojima je kupovina nekretnine puno dostižniji cilj.

Efikasno rješenje ovako komplikovanog problema zavisi od više faktora. Problem stanovanja za mlade dijele siromašne države i države u razvoju. Ekonomski prosperitet donosi i veće mogućnosti za cijelo društvo, tako i za mlade. U slučaju naše države, on je moguć samo ako mladi koje je obrazovni sistem školovao, svoja znanja i vještine odluče koristiti upravo tu, gdje su se i školovali. Bez mlade, obrazovane i motivirane radne snage, nijedno društvo se ne može nadati prosperitetu. U ovom momentu omogućavanje stambene neovisnosti mladih, moguće je kroz više mehanizama. Neki od njih se već uspješno realizuju u Kantonu Sarajevo, a smatramo da bi trebali postati uvriježena praksa na teritoriju cijele države.

U pogledu omogućavanja povoljnijeg rješavanja stambenog pitanja za mlade, Naša stranka se zalaže za:

- Dovođenje procedure usvajanja Zakona o porezu na promet nekretnina i naslijeđa, tako što će se dodatno olakšati mladim ljudima koji prvi put rješavaju svoje stambeno pitanje, kao i potpuno izjednačavanje bračnih i vanbračnih partnera u ostvarivanju svojih prava, a u skladu sa Porodičnim zakonom FBiH,
- Provođenje programa finansijskih poticaja za kupovinu prve nekretnine,
- Provođenje programa subvencioniranja stambenih kredita i to od 25% do 50% anuiteta u prvih pet godina,
- Provođenje programa društveno poticane stanogradnje u kojem bi lokalne samouprave trebale osigurati građevinsko zemljište i popratnu, komunalnu infrastrukturu, avrijednost stambenog objekta bi bila zajednički finansirana od strane kredita komercijalne banke, kreditom jedinica lokalne samouprave i ministarstava nadležnih za prostorno planiranje i stambeni fond i novcem kupaca.

Zabava je potreba

Kultura, kao esencija jednog zdravog društva, treba da ruši unutar društvene barijere i da kompletnu zajednicu svojim progresivnim djelovanjem i promišljanjem vuče naprijed. Mi se zalažemo za veću posvećenost kulturnoj zajednici i stvaranju vrhunskih uslova za rad i kreaciju, gdje se članovi i članice kulturne zajednice ne bi trebali brinuti o sredstvima za rad i prostoru za djelovanje; zalažemo se da se omoguće svi potrebni uslovi za kreaciju i sloboda mišljenja i govora. Zalažemo se za pokretanje centara za zdravo odrastanje, u kojima bi se najmlađim omogućila početna baza kulturnog djelovanja i stvaranja, te uručivao početni „kapital“ kulturnog i umjetničkog stvaranja. Pored centara za zdravo odrastanje, zalažemo se i za funkcionalne centre za mlade, gdje bi mladi mogli razvijati svoje talente i imati aktivan socijalni angažman, u kojem bi u isto vrijeme dobijali mnogo, ali i vraćali nazad društvu svojim aktivnim angažmanom. Također, smatramo da je potrebno poboljšanje uslova rada u postojećim kulturnim centrima i veća pristupačnost kulturnih centara mladim ljudima.

Tu je i „ulična umjetnost“, za čije revitaliziranje se, također, zalažemo, kao i za obezbjeđivanje određenih lokacija na kojima bi umjetnici i umjetnice mogli izvoditi performanse.

Svi navedeni projekti su lako ostvarivi i navedeni na osnovu aktuelnih projekata u BiH i svijetu. Putem kantonalnih i federalnih organa i ministarstava, spremljenih projekata i uspješnih prethodnih iskustava, svaka od navedenih tačaka može biti realizovana za kratko vrijeme.

Konačno, vrijeme je i za slobodne zone i liberalizaciju pojedinih pitanja u našem društvu. Mi se zalažemo za stvaranje slobodnih zona, tj. za osiguravanje prostora na području grada ili općine u kojima bi zakon o javnom redu i miru bio nešto fleksibilniji i gdje bi mladi ljudi mogli provoditi slobodno vrijeme okupljajući se na otvorenom, družeći se i zabavljajući se. Dakle, mi se zalažemo za: dozvoljeno okupljanje javnim mjestima u navedenim slobodnim zonama, bez prethodnog obavještanja nadležnih organa; dozvoljenu organizaciju javnih nastupa, tribina, koncerata, predstava i ostalih kulturnih sadržaja, bez traženja sada neophodnih dozvola, ali, ipak, uz određene norme ponašanja i individualnu i kolektivnu samokontrolu. U takvim slobodnim zonama tuča ili bilo kakav fizički obračun bi bio strogo zabranjen, kao i bilo kakva vrsta vrijeđanja i verbalnog konflikta, jer bi takvo ponašanje dovelo do argumentovanog ukidanja slobodnih zona i pooštavanja zakona o javnom redu i miru.

MOJA, TVOJA
**NAŠA
ZEMLJA**
★★★★★

SIGURNOST NEMA ALTERNATIVU

**NAŠA
STRANKA**

Zapošljavanje

U Bosni i Hercegovini egzistira 16 agencija za provođenje zakona, kolokvijalno, policijskih tijela, pozicioniranih na tri nivoa:

- **Državni nivo** – tri agencije (Agencija za istrage i zaštitu Bosne i Hercegovine, Granična policija Bosne i Hercegovine i Agencija za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine),
- **Srednji ili entitetski nivo** – tri agencije (Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske i Policija Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine),
- **Lokalni nivo** – 10 agencija (kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova u Federaciji Bosne i Hercegovine).

Trenutno ne postoji zakonom propisani hijerarhijski odnos među agencijama, kako na državnom, tako ni na nivou entiteta Federacija Bosne i Hercegovine.

Osim nepostojanja zakonom propisanih hijerarhijskih odnosa, ni sama organizacija rada, strukturalizacija i finansiranje nisu postavljeni jednako i homogenizirano na prostoru Bosne i Hercegovine. Policijske snage na državnom, federalnom i kantonalnom nivou su organizovane kao upravne snage unutar ministarstava, a u RS-u su integrisane u Ministarstvo unutrašnjih poslova RS-a.

Finansiranje i organizacija policije na državnom, federalnom i kantonalnom nivou je zakonom zagantovana neovisno od ministarstva i politike, dok se u RS-u ministar pita za većinu finansijskih pitanja, ali je i duboko informisan o radu i djelovanju MUP-a. Uspostavljena organizacija na državnom, federalnom i kantonalnom nivou je bolja, jer nudi kakvu-takvu mogućnost neovisnosti uprave policije od političke volje. Politička neovisnost policije je ključna pretpostavka za izgradnju pravne države i borbu protiv korupcije i kriminala.

Također, postoji organizacijska razlika u smislu uspostavljanja strukture između policijskih uprava u FBiH i u RS-u, u smislu centralizacije/decentralizacije aktivnosti, što otežava organizaciju i komunikaciju građana s policijskim službama.

Politike Naše stranke u kontekstu podrške operativnom policijskom sastavu, kao i unapređenju zakonske regulative koja reguliše odnos policije i društvene zajednice, te usklađivanje domaće s evropskim zakonodavstvom u oblasti unutrašnjih poslova i policije, ogledaju se u sljedećem:

- Pružanje pune podrške operativnom policijskom sastavu u kontekstu popune i opremanja i osiguranja projektovanih budžeta za funkcionisanje operativnih policijskih snaga, s naglaskom na plate i naknade policijskih službenika i poboljšanje uslova u kojima obavljaju svakodnevne poslove, dužnosti i zadatke,
- Involviranje vlastitih politika u kreiranje prioritete i politike, kako ministarstva sigurnosti na državnom nivou, tako i ministarstava unutrašnjih poslova na entitetskom i lokalnom nivou, sve putem parlamentarnih i skupštinskih komisija za sigurnost,
- Definisane politika i prioriteta na osnovu pokazatelja o ukupnim sigurnosnim kretanjima na određenom području,
- Insistiranje na transparentnosti rezultata koje postižu ministarstva unutrašnjih poslova u cjelini, ali i operativne policijske snage u njihovom sastavu,
- Jačanje instituta civilne kontrole policije valorizacijom rezultata koje policija postiže samostalnim planiranjem i realizacijom policijskih aktivnosti, kako u kontekstu realizacije od strane policije postavljenih ciljeva, tako i u definisanju kompatibilnosti tih rezultata sa zahtjevima ili očekivanjima zajednice, artikulisanim kroz djelovanje izabranih dužnosnika.

U kontekstu obaveze usklađivanja domaće s evropskim zakonodavstvom, posebno odredbi koje proističu iz 14 ključnih prioriteta koje Bosna i Hercegovina treba da ispuni da bi dobila preporuke za otvaranje pregovora za pristup Evropskoj uniji, potrebno je izvršiti analizu zakonskih rješenja i u skladu s rezultatima napraviti listu prioriteta te inicirati potrebna usaglašavanja i otkočiti proces donošenja idućih zakona kroz propisanu parlamentarnu proceduru:

- Zakon o nabavljanju, držanju i nošenju oružja,
- Zakon o javnom okupljanju,
- Zakon o nedoličnom ponašanju na sportskim terenima,
- Zakon o privatnim detektivima,
- Zakon o prijevozu opasnih materija,
- Zakon o prometu eksplozivnih materija, zapaljivih tečnosti i gasova.

Neophodno je insistirati da se, pored navedenih zakona, insistira na primjenjivanju idućih principa i njihovoj integraciji u naše zakonodavstvo i policijsku praksu, a to su:

- Potpuna politička neovisnost Uprave policije od Ministarstva unutrašnjih poslova i politike. Dodatno preispitivati postupke imenovanja komesara i radne organizacije Uprave policije, kako bi se postigao što veći stepen neovisnosti,
- U cijelosti provesti odredbe Istanbulske konvencije (Bosna i Hercegovina je potpisnik), po pitanju zaštite žena i zaštite porodice od nasilnika. Domaće zakonodavstvo ne obuhvaća prvi dio Konvencije koji se odnosi na zaštitu žena, nego isključivo drugi dio koji se odnosi na zaštitu porodice. Također, u ovom kontekstu, potrebno je utvrditi inkriminaciju nasilja nad ženama koju predviđa Konvencija (silovanje žene od strane partnera ili bračnog partnera, prisiljavanje na prekid trudnoće i sl.) i uvesti je u krivično zakonodavstvo.

■ Uvesti institut „povrat u državljanstvo“.

Ovaj institut postoji u Evropskoj konvenciji o državljanstvu i već je uveden u državama u regionu. Prema ovom institutu lice kojem je prestalo državljanstvo Bosne i Hercegovine, moglo bi, samo uz izjavu da je saglasno, izvršiti povrat državljanstva Bosne i Hercegovine, bez prestanka državljanstva koje je stekao po naturalizaciji. Ovo bi bilo korisno zbog smanjenog prirodnog priraštaja i ostanka u vezi s ljudima koji su imali državljanstvo Bosne i Hercegovine. Predmetna stvar bi se riješila kroz dopunu Zakona o državljanstvu Bosne i Hercegovine ovim institutom.